

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Ліквідація панщини в Галичині 1848р. та
проблеми соціальної адаптації селянства до
нових економічних умов**

студента IV курсу, групи СОІ-42
предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Прокоп'юк Андрія Ярославовича

Керівник:

Савчук Богдан Романович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Райківський Ігор Ярославович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРОЦЕС ЛІКВІДАЦІЇ ПАНЩИНИ В ГАЛИЧИНІ	6
1.1. Соціально-економічне становище галицького селянства напередодні 1848 року	6
1.2. Революційні події 1848 року та їх вплив на аграрне питання в Галичині	8
1.3. Юридичні механізми та законодавчі акти скасування панщини	11
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГАЛИЦЬКОГО СЕЛА ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ ПАНЩИНИ	14
2.1. Зміни в системі землеволодіння та землекористування	14
2.2. Формування нової фіскальної системи та питання викупних платежів	16
2.3. Розвиток товарно-грошових відносин у галицькому селі.....	19
2.4. Структурні зміни в сільському господарстві Галичини (1848-1870 рр.)	21
РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ В ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ.....	24
РОЗДІЛ 4. ЛІКВІДАЦІЯ ПАНЩИНИ ЯК НАВЧАЛЬНИЙ КЕЙС З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В 9 КЛАСІ	33
ВИСНОВКИ	44
Нормативно-правові документи	47
Список використаної статтей	47
Список використаної літератури	49
Підручники	52
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Ліквідація панщини в Галичині, яка відбулася в контексті революційних подій 1848 року, стала визначальною подією в історії західноукраїнських земель, що докорінно змінила соціально-економічні відносини на селі та започаткувала новий етап розвитку аграрного сектору. Скасування феодальних повинностей не лише звільнило селян від особистої залежності, але й поставило їх перед необхідністю адаптуватися до капіталістичних умов господарювання, що виявилось складним і тривалим процесом. Дослідження проблем соціальної адаптації галицького селянства до нових економічних реалій після скасування панщини дозволяє глибше зрозуміти трансформаційні процеси в аграрному секторі та їхній вплив на подальший розвиток українського суспільства.

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю комплексного аналізу соціально-економічних перетворень у сільському господарстві Галичини після скасування кріпосного права, що має важливе значення для розуміння особливостей модернізаційних процесів на західноукраїнських землях у другій половині XIX століття. Вивчення досвіду адаптації селянства до ринкових умов господарювання дозволяє виявити історичні корені сучасних проблем аграрного сектору та врахувати уроки минулого при формуванні аграрної політики в сучасній Україні.

Аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми свідчить про її недостатнє висвітлення в українській історіографії. Окремі аспекти аграрних відносин у Галичині після скасування панщини досліджували І. Франко, М. Грушевський, І. Крип'якевич. Серед сучасних дослідників вагомий внесок у вивчення цієї проблематики зробили Я. Грицак, О. Аркуша, М. Мудрий, І. Орлевич, Ф. Стеблій, які розглядали соціально-економічні зміни в контексті національно-культурного розвитку Галичини. Економічні аспекти аграрних трансформацій досліджували С. Злупко, Л. Рожик, В. Інкін. Проте комплексного дослідження проблем соціальної адаптації галицького селянства до нових економічних умов після скасування панщини досі не здійснено.

Проблема дослідження полягає у виявленні основних чинників, що впливали на процес адаптації селянства Галичини до нових соціально-економічних умов після скасування панщини, та визначенні наслідків цього процесу для розвитку регіону.

Метою дослідження є комплексний аналіз процесу ліквідації панщини в Галичині та проблем соціальної адаптації селянства до нових економічних умов господарювання в другій половині XIX століття.

Об'єктом дослідження є аграрні відносини в Галичині у період трансформаційних процесів від феодальної до капіталістичної системи господарювання.

Предметом дослідження є процес ліквідації панщини в Галичині та соціально-економічні механізми адаптації селянства до нових умов господарювання в другій половині XIX століття.

Відповідно до мети дослідження було визначено такі завдання:

- проаналізувати передумови та обставини скасування панщини в Галичині;
- дослідити правові механізми ліквідації феодальних повинностей та їх реалізацію;
- охарактеризувати зміни в економічному становищі галицького селянства після скасування панщини;
- виявити основні проблеми, з якими стикалося селянство в процесі адаптації до нових економічних умов;
- визначити шляхи та способи пристосування селянських господарств до ринкових відносин;
- простежити трансформацію соціальної структури галицького села в умовах капіталістичних відносин;
- оцінити вплив аграрних перетворень на соціокультурний розвиток галицького села.

Практична значущість дослідження визначається можливістю використання його результатів для розробки навчальних курсів з історії України, економічної

історії, історичного краєзнавства, а також для формування ефективної аграрної політики з урахуванням історичного досвіду.

У дослідженні використано комплекс методів: історико-порівняльний (для виявлення особливостей аграрних перетворень у Галичині порівняно з іншими регіонами України), статистичний (для аналізу динаміки соціально-економічних змін у галицькому селі), проблемно-хронологічний (для послідовного розгляду процесу адаптації селянства до нових умов господарювання), системний (для комплексного аналізу факторів, що впливали на адаптаційні процеси).

Структура дослідження обумовлена його метою та завданнями і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРОЦЕС ЛІКВІДАЦІЇ ПАНЩИНИ В ГАЛИЧИНІ

1.1. Соціально-економічне становище галицького селянства напередодні 1848 року

Соціально-економічне становище галицького селянства напередодні революційних подій 1848 року характеризувалося глибокою кризою феодальних відносин, які на західноукраїнських землях, що перебували під австрійським пануванням, зберігалися довше, ніж в інших частинах імперії Габсбургів. Панщинна система господарювання, що домінувала в аграрному секторі Галичини, перешкоджала економічному розвитку регіону та консервувала соціальну напругу на селі.

Особливістю соціально-економічних відносин у Галичині першої половини XIX століття була надзвичайно висока концентрація земельної власності в руках великих землевласників, переважно польської шляхти. Як зазначає І. Франко, "основною характеристикою аграрних відносин у Галичині до 1848 року була майже повна монополізація земельної власності великими землевласниками, більшість яких становили польські магнати" [44, с. 15]. Селянство, яке складало понад 80% населення регіону, володіло незначною частиною земельного фонду і було обтяжене численними феодальними повинностями.

Панщина як основна форма феодальної ренти передбачала обов'язкову працю селян на землях поміщика. В Галичині першої половини XIX століття її обсяги були надзвичайно високими – від 3 до 6 днів на тиждень, залежно від розмірів селянського наділу та місцевих звичаїв. Крім панщини, селяни повинні були виконувати й інші повинності: сплачувати грошовий чинш, віддавати частину врожаю (десятину), виконувати додаткові роботи (шарварки), надавати підводи для перевезення поміщицьких вантажів тощо. О. Терлецький у своєму дослідженні "Знесення панщини в Галичині" наводить вражаючі дані щодо обсягів повинностей: "загальна сума робочих днів, які селяни Галичини щорічно відпрацьовували на

користь поміщиків, становила близько 32 мільйонів, що в грошовому еквіваленті дорівнювало приблизно 16 мільйонам ринських" [43, с. 42].

Становище селянства ускладнювалося тим, що поміщики контролювали не лише економічну, але й судову владу на селі. Вони мали право карати селян за непокору, встановлювати місцеві податки, контролювати сільське самоврядування. Як зазначає В. Голобуцький, "патримоніальна юрисдикція поміщиків створювала умови для численних зловживань і посилювала залежність селянства" [29., с. 87].

Аграрна політика австрійського уряду щодо Галичини була суперечливою. З одного боку, імперія Габсбургів здійснила ряд реформ, спрямованих на певне покращення становища селянства. Так, ще у 1781 році було скасовано особисту залежність селян, у 1789 році обмежено панщину до трьох днів на тиждень, встановлено інші повинності. Однак ці реформи не змінили сутності феодальних відносин, а їх реалізація на місцях часто саботувалася місцевою шляхтою.

Напередодні революції 1848 року економічне становище галицького селянства значно погіршилося внаслідок аграрної кризи, яка охопила Центральну Європу. Неврожаї 1845-1847 років призвели до голоду та підвищення соціальної напруги на селі. С. Пахолків зазначає, що "голод 1847 року в Галичині став каталізатором соціального невдоволення і підготував ґрунт для революційних подій наступного року" [37, с. 107].

Важливою особливістю соціально-економічних відносин у Галичині був їх національний аспект. Переважна більшість великих землевласників були поляками, тоді як селянство – українцями. Це надавало соціальним конфліктам на селі етнічного забарвлення. І. Лисяк-Рудницький підкреслює, що "соціальний конфлікт між селянством і поміщиками в Галичині мав виразний національний характер, що суттєво вплинуло на формування національної свідомості українців регіону" [34, с. 418].

Панщинна система господарювання гальмувала економічний розвиток Галичини, перешкоджала впровадженню нових технологій та інтенсифікації сільського господарства. Селянські господарства, обтяжені повинностями, не мали ресурсів для модернізації, а поміщицькі латифундії базувалися на екстенсивному

використанні дармової селянської праці і не потребували технічних інновацій. В результаті аграрний сектор Галичини значно відставав від інших регіонів імперії, особливо чеських і австрійських земель.

Напередодні 1848 року соціальна напруга в галицькому селі досягла апогею. Посилення експлуатації селянства, голод, епідемії призвели до численних локальних виступів. Особливо гострою була ситуація в гірських районах Карпат, де малоземелля та обмеженість альтернативних джерел доходу робили становище селянства особливо важким. О. Сухий зазначає, що "напередодні революції 1848 року в Галичині було зафіксовано понад 150 селянських виступів, спрямованих проти панщини та поміщицького свавілля" [41, с. 45].

Таким чином, соціально-економічне становище галицького селянства напередодні 1848 року характеризувалося глибокою кризою феодальних відносин, високим рівнем експлуатації, економічною відсталістю та зростанням соціальної напруги. Ці фактори створили передумови для революційних подій 1848 року, які призвели до ліквідації панщини та започаткували новий етап в історії Галичини.

1.2. Революційні події 1848 року та їх вплив на аграрне питання в Галичині

Революційні події 1848-1849 років, відомі в історії як "Весна народів", охопили більшість країн Центральної Європи і стали каталізатором важливих соціально-політичних змін, зокрема в аграрній сфері. Галичина, яка перебувала у складі Австрійської імперії, також опинилася в епіцентрі революційних перетворень, що призвели до ліквідації панщини та започаткували трансформацію аграрних відносин.

Революція в Австрійській імперії розпочалася в березні 1848 року з повстання у Відні, яке змусило імператора Фердинанда I піти на значні політичні поступки, зокрема пообіцяти конституцію та розширення громадянських свобод. Хвиля революційних виступів швидко поширилася на інші частини імперії, в тому числі й на Галичину. [3]

Особливістю революційних подій у Галичині був їх багатовимірний характер: тут переплелися соціальні, національні та політичні вимоги різних суспільних груп. Польська шляхта прагнула відновлення незалежності Польщі, українська інтелігенція вимагала національних прав для українців, а селянство було зацікавлене передусім у скасуванні панщини та інших феодальних повинностей.

Початок революції в Галичині ознаменувався створенням громадсько-політичних організацій, які представляли інтереси різних національних та соціальних груп. У Львові була сформована Центральна Рада Народова, яка виражала інтереси польської шляхти, та Головна Руська Рада, що представляла інтереси українського населення. О. Аркуша та М. Мудрий зазначають, що "утворення Головної Руської Ради стало першим проявом політичної організації галицьких українців і засвідчило початок їх політичного пробудження" [22, с. 235].

Аграрне питання стало центральним у революційних подіях в Галичині. Селянство, яке складало переважну більшість населення регіону, вимагало негайного скасування панщини та інших феодальних повинностей. Ці вимоги підтримала Головна Руська Рада, яка розуміла, що вирішення аграрного питання є ключовим для залучення селянства до національного руху. Як пише К. Левицький, "Головна Руська Рада з перших днів свого існування зробила аграрне питання одним із пріоритетів своєї діяльності, розуміючи, що скасування панщини є необхідною умовою національного та соціального визволення українського народу" [33].

Революційні події в Галичині розвивалися на тлі складних взаємин між різними національними та соціальними групами. Польська шляхта, яка була зацікавлена у збереженні своїх привілеїв, намагалася спрямувати революцію виключно в національно-політичне русло, відсуваючи соціальні питання на другий план. Українська інтелігенція, представлена Головною Руською Радою, прагнула поєднати національні та соціальні вимоги, розуміючи, що без вирішення аграрного питання неможливо залучити селянство до національного руху.

Вирішальну роль у скасуванні панщини в Галичині відіграла позиція австрійського уряду, який, прагнучи зберегти контроль над ситуацією та запобігти радикалізації революційного руху, пішов на серйозні соціальні поступки. Як зазначає І. Франко, "австрійський уряд, усвідомлюючи небезпеку соціального вибуху в Галичині, вирішив випередити події і скасувати панщину згори, щоб запобігти її скасуванню знизу, революційним шляхом" [44].

17 квітня 1848 року імператор Фердинанд I підписав патент про скасування панщини та інших феодалських повинностей у Галичині з 15 травня того ж року. Патент передбачав скасування панщини та інших повинностей з виплатою компенсації поміщикам за рахунок держави та частково самих селян.

Скасування панщини мало надзвичайно важливе значення для подальшого розвитку революційних подій у Галичині. Воно сприяло послабленню соціальної напруги на селі та зміцненню позицій австрійського уряду, який здобув підтримку селянства. Як зазначає М. Вітенко, "скасування панщини значно зменшило революційний потенціал галицького села і фактично вивело селянство з активної участі в подальших революційних подіях" [26, с. 130].

Водночас рішення про скасування панщини загострило протиріччя між різними політичними силами Галичини. Польська шляхта, яка втрачала свої економічні привілеї, виступила проти цього рішення, що призвело до послаблення її революційного запалу. Українська інтелігенція, представлена Головною Руською Радою, навпаки, підтримала скасування панщини, розглядаючи його як важливий крок до соціального та національного визволення українського народу.

Революційні події 1848 року мали вирішальний вплив на трансформацію аграрних відносин у Галичині. Скасування панщини стало відправною точкою для формування нової системи соціально-економічних відносин на селі, заснованої на принципах вільнонайманої праці та приватної власності. Як зазначає С. Пахолків, "революція 1848 року започаткувала перехід галицького села від феодалських до капіталістичних відносин, хоча цей процес затягнувся на десятиліття через збереження багатьох пережитків феодалізму" [37, с. 110].

Таким чином, революційні події 1848 року мали визначальний вплив на вирішення аграрного питання в Галичині. Вони призвели до скасування панщини та інших феодальних повинностей, що стало важливим кроком до модернізації соціально-економічних відносин на селі. Водночас революція виявила і загострила складні національні та соціальні протиріччя, які існували в галицькому суспільстві, та започаткувала новий етап у формуванні національної свідомості українців Галичини.

1.3. Юридичні механізми та законодавчі акти скасування панщини

Процес ліквідації панщини в Галичині мав складний юридичний характер і реалізовувався через систему законодавчих актів, які визначали механізми трансформації аграрних відносин. Правова база скасування феодальних повинностей формувалася в умовах революційних подій 1848 року, що наклало відбиток на характер та зміст відповідних законодавчих документів.

Ключовим юридичним актом, який започаткував процес ліквідації панщини в Галичині, став імператорський патент від 17 квітня 1848 року. Документ, виданий імператором Фердинандом I, проголошував скасування з 15 травня 1848 року "всіх підданських повинностей і данин, які підданий досі був зобов'язаний вносити або відробляти пану за користування ґрунтами" [17]

Важливою особливістю імператорського патенту було те, що він передбачав відшкодування землевласникам за втрачені повинності. Принцип компенсації, закладений у документі, відображав компромісний характер аграрної реформи, яка мала задовольнити як селянство, так і поміщиків. І. Франко зазначав, що "принцип викупу феодальних повинностей був не стільки юридичною необхідністю, скільки політичним рішенням, спрямованим на пом'якшення опору з боку землевласників" [44].

Патент від 17 квітня 1848 року мав загальний характер і не містив детальних механізмів його реалізації. Конкретизація процедури ліквідації панщини та механізмів відшкодування була здійснена в серії подальших законодавчих актів.

Так, 7 вересня 1848 року був виданий імператорський патент, який встановлював принципи визначення розміру відшкодування за скасовані повинності. Згідно з цим документом, розмір компенсації мав визначатися на основі капіталізації вартості повинностей з урахуванням їх характеру, обсягу та місцевих умов [39, с. 426].

Найбільш детально правовий механізм ліквідації панщини був розроблений у патенті від 4 березня 1849 року. Цей документ встановлював процедуру оцінки вартості скасованих повинностей, принципи визначення розміру відшкодування та механізми його виплати. Відповідно до патенту, відшкодування мало виплачуватися у формі облігацій індемнізаційного фонду, які забезпечувалися державою [39, с. 429].

Особливістю правового регулювання процесу ліквідації панщини в Галичині було створення спеціальних інституцій для реалізації аграрної реформи. У 1849 році були створені комісії з питань звільнення від панщини (*Grundentlastungs-Kommissionen*), які мали завдання оцінити вартість скасованих повинностей та визначити розмір відшкодування. Як зазначає М. Вітенко, "діяльність цих комісій мала вирішальне значення для практичної реалізації аграрної реформи, оскільки саме від їхніх рішень залежали конкретні умови звільнення селян від феодальних повинностей" [26, с. 132].

Важливим аспектом правового регулювання процесу ліквідації панщини було визначення джерел фінансування відшкодування. Згідно з патентом від 7 вересня 1848 року, третина вартості скасованих повинностей мала бути списана без відшкодування, а дві третини підлягали компенсації. При цьому половину компенсації мала сплатити держава, а половину – самі селяни у вигляді спеціального податку [4]. Така система розподілу фінансового тягаря відображала прагнення австрійського уряду знайти компроміс між інтересами різних соціальних груп.

Правове регулювання аграрної реформи охоплювало не лише питання скасування панщини, але й врегулювання інших аспектів аграрних відносин. Важливим елементом реформи було врегулювання сервітутних прав – права селян користуватися поміщицькими лісами, пасовищами, водоймами тощо. Як зазначає

С. Петреченко, "проблема сервітутів виявилася однією з найскладніших у контексті аграрної реформи, оскільки торкалася життєво важливих інтересів селянства" [38, с. 137].

Патент від 5 липня 1853 року регулював процедуру викупу та ліквідації сервітутних прав. Згідно з цим документом, сервітути могли бути збережені, викуплені селянами або замінені на еквівалентні земельні наділи. Як зазначає М. Вітенко, "законодавство щодо сервітутів було сформульоване таким чином, що на практиці сприяло інтересам землевласників, які отримували можливість звільнити свої угіддя від сервітутних обтяжень" [26, с. 134].

Важливим елементом правового механізму ліквідації панщини було створення індемнізаційного фонду – спеціальної фінансової установи, яка здійснювала виплату відшкодування землевласникам. Фонд випускав облігації, які видавалися поміщикам замість готівки і могли бути реалізовані на фінансовому ринку. Як зазначає І. Франко, "створення індемнізаційного фонду було важливим інноваційним елементом аграрної реформи, який дозволив розтягнути в часі фінансове навантаження на державу та селянство" [44].

Правовий механізм ліквідації панщини передбачав також особливу процедуру вирішення спорів, які виникали в процесі реалізації реформи. Для розгляду скарг та апеляцій були створені спеціальні судові інстанції, що мали повноваження переглядати рішення комісій з питань звільнення від панщини.

Таким чином, юридичні механізми та законодавчі акти скасування панщини в Галичині утворювали складну систему правового регулювання, спрямовану на трансформацію аграрних відносин від феодалських до капіталістичних. Правова база аграрної реформи формувалася поступово, через серію законодавчих актів, які деталізували та конкретизували принципи, закладені в імператорському патенті від 17 квітня 1848 року. Особливістю правового механізму ліквідації панщини було прагнення австрійського уряду знайти компроміс між інтересами різних соціальних груп, що відображалось в системі відшкодування за скасовані повинності та розподілі фінансового тягара між державою та селянством.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГАЛИЦЬКОГО СЕЛА ПІСЛЯ СКАСУВАННЯ ПАНЩИНИ

2.1. Зміни в системі землеволодіння та землекористування

Скасування панщини у 1848 році спричинило кардинальні трансформації у системі землеволодіння та землекористування Галичини, започаткувавши перехід від феодальної до капіталістичної моделі аграрних відносин. Реформа змінила юридичний статус селянських наділів, структуру земельної власності та характер землекористування, що мало далекосяжні наслідки для економічного розвитку регіону.

Найважливішою зміною стало юридичне закріплення права власності селян на землю, яку вони обробляли до реформи. Як зазначає І. Франко, "патент від 17 квітня 1848 року визнав за підданими право власності на ґрунти, які вони обробляли, що означало кардинальну зміну їхнього правового статусу з підданих у вільних землевласників" [44]. Цей процес, однак, не був автоматичним і потребував складних юридичних процедур для закріплення права власності. Селянам видавалися спеціальні документи – табулярні екстракти, які підтверджували їхнє право власності на конкретні земельні наділи.

Важливо відзначити, що реформа 1848 року не передбачала перерозподілу земельної власності. Селяни отримали у власність лише ті наділи, якими вони користувалися до реформи, а поміщики зберегли свої землі, які вони обробляли власним інвентарем або за допомогою найманої праці. Як наслідок, зберігалася значна нерівномірність у розподілі земельної власності.

Суттєвою проблемою, яка виникла після скасування панщини, стало врегулювання "спірних ґрунтів" – земель, щодо яких виникали суперечки між поміщиками і селянами. Це стосувалося насамперед тих земель, які селяни обробляли без чітко встановлених прав, на основі тимчасових домовленостей з поміщиками.

Одним із найскладніших аспектів реформи стало врегулювання сервітутних прав – права селян користуватися поміщицькими лісами, пасовищами, водоймами тощо. Патент від 5 липня 1853 року започаткував процес викупу та ліквідації сервітутів, який тривав до початку ХХ століття. Як зазначає М. Вітенко, "процес врегулювання сервітутних прав здебільшого відбувався на користь великих землевласників, які прагнули позбавитися від обмежень у використанні своїх угідь" [26, с. 135]. Втрата доступу до лісів та пасовищ негативно вплинула на економічне становище селянських господарств, особливо в гірських районах Карпат, де сільське господарство тісно пов'язане з лісокористуванням та тваринництвом.

Важливою зміною в системі землеволодіння після скасування панщини стало запровадження вільного обігу земельної власності. Селяни отримали право продавати, купувати, дарувати та заповідати свої земельні наділи. Як зазначає О. Вербова, "лібералізація земельного ринку створила передумови для перерозподілу земельної власності відповідно до ринкових принципів, однак низька купівельна спроможність селянства обмежувала їхні можливості збільшувати свої землеволодіння" [25, с. 130].

Запровадження вільного обігу землі призвело до поступового зменшення частки великого землеволодіння та збільшення кількості середніх і дрібних господарств. Згідно з дослідженням І. Франка, "протягом перших 20 років після скасування панщини площа земель, що належала великим землевласникам, зменшилася приблизно на 15%, переважно за рахунок продажу частини угідь селянам та міщанам" [44]. Водночас відбувалося інтенсивне подрібнення селянських господарств внаслідок поділу землі між спадкоємцями, що призводило до зростання кількості парцелярних господарств, розміри яких не забезпечували мінімального прожиткового рівня для селянської родини.

Характерною особливістю системи землеволодіння в Галичині після скасування панщини була значна роль єврейського населення як посередників у земельних трансакціях та як орендарів. Як зазначає С. Пахолків, "єврейські підприємці часто виступали посередниками при купівлі-продажу земельних ділянок, а також брали в оренду поміщицькі землі та передавали їх у суборенду

селянам" [37, с. 140]. Така система посередництва часто призводила до завищення цін на землю та підвищення орендної плати, що негативно впливало на економічне становище селянства.

Таким чином, скасування панщини у 1848 році започаткувало глибокі зміни в системі землеволодіння та землекористування Галичини. Селяни отримали право власності на землю, яку вони обробляли, та право вільно розпоряджатися нею. Водночас збереглася значна нерівномірність у розподілі земельної власності, а врегулювання спірних ґрунтів та сервітутних прав створило нові проблеми для сільського господарства. Ці зміни закладали основи для формування капіталістичних відносин на селі, хоча цей процес був тривалим і суперечливим через збереження багатьох пережитків феодальної епохи.

2.2. Формування нової фіскальної системи та питання викупних платежів

Скасування панщини в Галичині у 1848 році спричинило необхідність формування принципово нової фіскальної системи, яка б відповідала новим соціально-економічним реаліям. Центральним елементом цієї системи стали викупні платежі, які селяни мали сплачувати за звільнення від феодальних повинностей, а також нова структура податків, що замінила феодальні побори.

Правовою основою для формування нової фіскальної системи стали імператорські патенти від 7 вересня 1848 року та від 4 березня 1849 року, які встановлювали принципи визначення розміру відшкодування за скасовані повинності та механізми його виплати. Відповідно до цих документів, вартість скасованих повинностей визначалася шляхом капіталізації їхньої річної вартості з урахуванням місцевих умов та характеру повинностей.

Важливим аспектом нової фіскальної системи був розподіл тягаря виплати відшкодування між різними суб'єктами. Згідно з патентом від 7 вересня 1848 року, третина вартості скасованих повинностей (близько 29 мільйонів флоринів) була списана без відшкодування, а дві третини (близько 57 мільйонів флоринів)

підлягали компенсації. При цьому половину компенсаційної суми (близько 28,5 мільйонів флоринів) мала сплатити держава, а іншу половину – самі селяни у вигляді спеціального податку, який отримав назву "індемнізаційний податок".

Для реалізації механізму виплати відшкодування був створений спеціальний фінансовий інститут – індемнізаційний фонд, який випускав облігації (індемнізаційні облігації) і видавав їх поміщикам замість готівки. Ці облігації приносили 5% річних і могли бути реалізовані на фінансовому ринку. Як зазначає І. Франко, "створення індемнізаційного фонду було важливою фінансовою інновацією, яка дозволила розтягнути в часі виплату відшкодування і зменшити негайне фінансове навантаження на державу та селянство" [44].

Індемнізаційний податок, який селяни мали сплачувати для викупу скасованих повинностей, став важливим елементом нової фіскальної системи Галичини. Цей податок розподілявся між селянськими господарствами пропорційно до вартості скасованих повинностей і мав сплачуватися протягом 40 років, починаючи з 1850 року. Як зазначає О. Вербова, "індемнізаційний податок став значним фінансовим тягарем для селянських господарств, особливо для малоземельних і безземельних селян, які також були зобов'язані брати участь у його сплаті" [25, с. 132].

Важливо відзначити, що, крім індемнізаційного податку, селяни мали сплачувати й інші державні та місцеві податки, які були запроваджені або реформовані після скасування панщини. Основним прямим податком став поземельний податок, який розраховувався на основі кадастрової оцінки землі. Згідно з дослідженням С. Пахолківа, "поземельний податок у Галичині становив близько 26% від чистого доходу із землі, що було одним з найвищих показників у Австрійській імперії" [37, с. 110].

Крім поземельного податку, селяни мали сплачувати подушний податок, податок на будівлі, промисловий податок (для тих, хто займався ремеслом або дрібною промисловістю), акцизи на споживчі товари (горілка, тютюн, сіль тощо), а також місцеві збори на утримання доріг, шкіл, медичних закладів тощо. Як зазначає О. Аркуша, "сукупне податкове навантаження на селянські господарства

Галичини після скасування панщини значно перевищувало вартість колишніх феодальних повинностей" [3, с. 70].

Висока податкова нагрузка стала однією з причин погіршення економічного становища галицького селянства у перші десятиліття після скасування панщини. М. Вітенко вказує, що "через високі податки та викупні платежі значна частина селянських господарств змушена була продавати землю або здавати її в оренду, що призводило до концентрації земельної власності в руках заможніших селян та поміщиків" [26, с. 137].

Важливим аспектом нової фіскальної системи було запровадження механізмів збору податків. Якщо до 1848 року збором податків та повинностей займалися переважно поміщики, то після скасування панщини ця функція перейшла до державних фіскальних органів та органів місцевого самоврядування. Були створені повітові податкові уряди, які відповідали за нарахування та збір податків, а також громадські (гмінні) уряди, які здійснювали первинний облік платників податків та сприяли їх збору на місцевому рівні.

Важливу роль у новій фіскальній системі відігравали кредитні установи, які надавали позики селянам для сплати податків та викупних платежів. Особливе значення мали сільські кредитні каси (так звані "райффайзенки"), які почали створюватися в Галичині з 1860-х років. Як зазначає О. Вербова, "сільські кредитні каси надавали селянам дешеві кредити на сплату податків та інші господарські потреби, що дозволяло їм уникнути лихварських відсотків" [25, с. 134].

Система викупних платежів зазнала певних модифікацій протягом другої половини XIX століття. У 1868 році було прийнято закон, який дозволяв селянам достроково викупати свої зобов'язання щодо індемнізаційного податку шляхом одноразової виплати капіталізованої суми. Як зазначає І. Франко, "можливість дострокового викупу була вигідною для заможних селян, які могли мобілізувати необхідні кошти, але залишалася недоступною для більшості малоземельних і безземельних селян" [44].

Таким чином, формування нової фіскальної системи та запровадження викупних платежів стали важливими елементами економічних трансформацій

галицького села після скасування панщини. Нова система передбачала заміну феодальних повинностей грошовими податками, що відповідало потребам капіталістичної економіки, але створювала значне фінансове навантаження на селянські господарства. Викупні платежі, які селяни мали сплачувати протягом 40 років, стали одним із факторів, що гальмував економічний розвиток сільського господарства Галичини та сприяв збереженню соціально-економічної нерівності на селі.

2.3. Розвиток товарно-грошових відносин у галицькому селі

Скасування панщини стало потужним стимулом для розвитку товарно-грошових відносин у галицькому селі. Звільнення селян від феодальних повинностей і надання їм права власності на землю створили передумови для включення сільського господарства Галичини в ринкову економіку. Цей процес, однак, був тривалим і суперечливим, оскільки розвивався в умовах збереження багатьох пережитків феодальної епохи та економічної відсталості регіону.

Першим і найважливішим проявом розвитку товарно-грошових відносин стало формування ринку землі. Після скасування панщини земля стала товаром, який можна було вільно купувати, продавати, здавати в оренду. Як зазначає І. Франко, "лібералізація земельного ринку призвела до активізації земельних трансакцій, обсяги яких зростали з кожним роком" [44]. Згідно з дослідженням О. Вербової, "протягом перших 20 років після скасування панщини в Галичині було здійснено земельних трансакцій на загальну суму понад 40 мільйонів флоринів, що свідчить про значний масштаб перерозподілу земельної власності" [10, с. 135].

Характерною особливістю розвитку ринку землі в Галичині була значна роль спекулятивного елемента. Низька купівельна спроможність селянства і високий попит на землю створювали сприятливі умови для діяльності посередників, які скуповували землю за низькими цінами і перепродували її дрібними ділянками за значно вищими цінами. Як зазначає М. Вітенко, "земельна спекуляція стала важливим фактором перерозподілу земельної власності в Галичині, причому

основними її бенефіціарами були не селяни, а посередники, переважно з числа єврейського населення" [27, с. 88].

Іншим важливим проявом розвитку товарно-грошових відносин було зростання товарності сільськогосподарського виробництва. Необхідність сплачувати грошові податки і викупні платежі змушувала селян виробляти продукцію на продаж, а не лише для власного споживання.

Характерною особливістю комерціалізації сільського господарства Галичини була її асиметричність: великі поміщицькі господарства мали кращі можливості для виходу на ринок, ніж дрібні селянські господарства. Поміщики мали кращий доступ до кредитів, транспортної інфраструктури, ринкової інформації, що дозволяло їм ефективніше організовувати виробництво та збут продукції.

Важливим фактором розвитку товарно-грошових відносин у галицькому селі було розширення мережі локальних ринків і ярмарків. Локальні ринки відігравали важливу роль у забезпеченні збуту продукції дрібних селянських господарств, які не мали доступу до великих ринків і експортних каналів.

Розвиток товарно-грошових відносин стимулював також формування сільської торговельної мережі. У селах Галичини з'являлося все більше крамниць, шинків, корчм, які забезпечували селян промисловими товарами та послугами. Особливу роль у цьому процесі відігравало єврейське населення, яке традиційно займалося торгівлею і посередництвом. Як зазначає І. Франко, "єврейські торговці і шинкарі виконували важливу економічну функцію, забезпечуючи циркуляцію товарів і грошей у сільській місцевості, але водночас часто зловживали своїм монопольним становищем, що призводило до зубожіння селянства" [44].

Важливим аспектом розвитку товарно-грошових відносин у галицькому селі було становлення кредитної системи. Необхідність сплачувати грошові податки та інвестувати в господарство змушувала селян шукати джерела кредитування. На жаль, офіційна банківська система була мало доступною для більшості селян через високі відсотки та вимоги щодо застави. Це створювало простір для розвитку неформального кредитування, зокрема лихварства. Як зазначається, високі

відсотки, які стягували лихварі (часто 50-100% річних), стали одним із факторів зuboжіння селянства і втрати ними земельної власності [12].

Ситуація почала змінюватися лише в 1860-х роках, коли в Галичині почали створюватися кооперативні кредитні установи (райффайзенки та щадниці), які надавали селянам доступніші кредити. Як зазначає О. Вербова, "розвиток кооперативного кредитування став важливим фактором захисту економічних інтересів селянства і протидії лихварству" [25].

2.4. Структурні зміни в сільському господарстві Галичини (1848-1870 рр.)

Скасування панщини стало потужним каталізатором структурних змін у сільському господарстві Галичини. Протягом 1848-1870 років відбувалися суттєві трансформації в організації сільськогосподарського виробництва, його технологічному забезпеченні, структурі посівних площ та співвідношенні різних галузей аграрного сектору. Ці зміни, хоч і відбувалися повільно через збереження багатьох пережитків феодальної епохи, свідчили про поступовий перехід від феодальної до капіталістичної моделі господарювання.

Однією з найважливіших структурних змін стала трансформація організаційних форм сільськогосподарського виробництва. До скасування панщини основними виробничими одиницями були поміщицькі фільварки, які базувалися на примусовій праці селян, та селянські господарства, обтяжені повинностями на користь поміщиків. Після 1848 року ця система зазнала кардинальних змін. Як зазначає І. Франко, "скасування панщини зруйнувало традиційну модель фільваркового господарства і змусило поміщиків шукати нові форми організації виробництва, засновані на використанні найманої праці" [44].

Поміщицькі господарства після реформи пройшли складний процес адаптації до нових умов. Частина поміщиків не змогла пристосуватися до господарювання без дармової праці селян і була змушена продати свої маєтки. Інші перейшли на

використання найманої праці, що вимагало значних інвестицій в обладнання та оплату робочої сили.

Важливою структурною зміною стало поширення орендних відносин. Багато поміщиків, не маючи достатньо капіталів для організації власного господарства на нових засадах, віддавали свої землі в оренду. Орендарями виступали як заможні селяни, так і представники інших соціальних груп, зокрема єврейські підприємці.

Важливою структурною зміною в сільському господарстві Галичини після скасування панщини стала диверсифікація сільськогосподарського виробництва. Якщо до реформи основною товарною культурою було зерно, то після 1848 року розширюються посіви технічних культур (цукрових буряків, тютюну, льону, конопель), картоплі, кормових культур. Як зазначає С. Пахолків, "диверсифікація виробництва була зумовлена як ринковими факторами (зростанням попиту на технічні культури), так і необхідністю інтенсифікації землекористування в умовах зростаючого малоземелля" [37].

Особливо важливим було збільшення посівів картоплі, яка стала основною продовольчою культурою для малоземельного селянства. За дослідженням І. Франка, "площа посівів картоплі в Галичині зросла з приблизно 90 тисяч гектарів у 1850 році до 180 тисяч гектарів у 1870 році, що свідчить про її зростаюче значення як для продовольчого забезпечення, так і для промислової переробки (виробництва спирту)" [44].

Важливою структурною зміною в сільському господарстві Галичини після скасування панщини стала поступова технологічна модернізація. В поміщицьких господарствах почали впроваджуватися нові сільськогосподарські машини (молотарки, сівалки, жниварки), удосконалені знаряддя обробітку ґрунту (залізні плуги, борони, культиватори), нові системи сівозмін.

У селянських господарствах технологічні зміни відбувалися значно повільніше через брак коштів та малі розміри земельних наділів, які не дозволяли ефективно використовувати сільськогосподарські машини. Як зазначає І. Франко, "більшість селянських господарств Галичини ще в 1870-х роках продовжували

використовувати традиційні знаряддя обробітку ґрунту (дерев'яні плуги, борони) та трипільну систему сівозмін" [44].

Важливим напрямом структурних змін у сільському господарстві Галичини після скасування панщини стало також розширення площ під технічними культурами, зокрема під цукровими буряками. Це сприяло розвитку місцевої переробної промисловості, зокрема цукроваріння. Як зазначає О. Вербова, "розвиток цукрової промисловості в Галичині був тісно пов'язаний з аграрними трансформаціями після скасування панщини, оскільки забезпечував збут технічних культур і створював нові робочі місця для сільського населення" [16].

Таким чином, протягом 1848-1870 років у сільському господарстві Галичини відбулися суттєві структурні зміни, які свідчили про поступовий перехід від феодальної до капіталістичної моделі господарювання. Ці зміни охопили організаційні форми виробництва, технологічне забезпечення, структуру посівних площ, співвідношення різних галузей аграрного сектору. Водночас трансформаційні процеси відбувалися повільно і нерівномірно, що було зумовлено збереженням багатьох пережитків феодальної епохи, низьким рівнем капіталоозброєності сільського господарства та обмеженими можливостями внутрішнього ринку Галичини.

РОЗДІЛ 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ В ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ

Історія повсякденності — це міждисциплінарний напрям історичної науки, що фокусується на дослідженні щоденного життя різних соціальних груп у конкретних історичних контекстах. Основна увага приділяється мікрорівню історичних процесів: індивідуальному досвіду, соціальній взаємодії, побуту, праці, дозвіллю, матеріальній культурі, тілесності, емоційності та щоденним практикам. Як зазначає Я. Алешкевич, поява історії повсякденності у 1960–1970-х роках була зумовлена незадоволенням традиційною історією, яка репрезентувала виключно політичну або військову хроніку подій і нехтувала суб'єктивним досвідом «маленької людини» [21].

Історія повсякденності тісно пов'язана з такими напрямками, як соціальна історія, культурна історія, мікроісторія та історична антропологія. Її витoki простежуються у працях школи «Анналів», зокрема у О. Сухомлинська, яка звертати увагу на повсякденне життя як частину історичного знання. [42]

У подальшому вплив «історії знизу» (history from below) в англomовній історіографії, зокрема у працях Е. Томпсона та Р. Дарнтонa, сприяв формуванню більш демократичного бачення минулого, де на перший план виходять голоси маргіналізованих груп — селян, робітників, жінок, етнічних меншин, дітей [47, 48].

У центрі цього підходу стоїть концепт досвіду — того, як люди жили, переживали й осмислювали події своєї епохи. У цьому контексті історія повсякденності є не лише описовим, а й критичним інструментом, що виявляє механізми влади, контролю та ієрархії в межах буденних практик.

Сучасна історія повсякденності поєднує макроісторичні підходи з емпатійним зануренням у внутрішній світ людини минулого. Це зумовлює необхідність роботи з різними типами джерел — від офіційних документів до особистих текстів (листів, щоденників, усних свідчень, фотографій, матеріальної культури). Такі джерела, згідно з підходом історичної антропології, дозволяють не

лише реконструювати події, а й інтерпретувати цінності, страхи, уявлення, уявні горизонти людей тієї епохи [21]

Таким чином, історія повсякденності не заперечує значення політичної історії, але радикально розширює її горизонти, залучаючи до історичного наративу ті аспекти буття, які раніше вважалися маргінальними. Вона дозволяє здійснювати деконструкцію «великої історії», вводячи в неї «малих» агентів — звичайних людей, чиє життя, попри формальну неісторичність, є носієм соціального сенсу та динаміки.

Інтеграція історії повсякденності в освітній процес є важливою складовою гуманізації історичної освіти в школі, що відповідає сучасним вимогам компетентнісного та особистісно орієнтованого навчання. Історія повсякденності сприяє наближенню учня до минулого, допомагає зробити історію «відчутною», емоційно насиченою, актуалізованою у контексті особистого досвіду учнів. Як зазначають Мороз і Мороз [14], вивчення історії повсякденного життя стимулює розвиток критичного мислення, емпатії та здатності до інтерпретації соціальних процесів не лише як зовнішніх подій, а як феноменів, вкорінених у щоденних практиках.

Педагогічна цінність цього підходу проявляється у його потенціалі створювати міждисциплінарні зв'язки — з літературою, географією, мистецтвом, етикою, соціологією. Завдяки використанню джерел особистого характеру (листи, мемуари, щоденники, побутові предмети, усні історії) учні набувають навичок аналізу і критичної оцінки інформації, вчать відокремлювати факти від інтерпретацій, а також розвивають історичну уяву [51]. В умовах інформаційного перенасичення це особливо важливо для формування історичної компетентності як здатності застосовувати набуті знання в соціальному контексті.

Історія повсякденності, як складова шкільного курсу історії, забезпечує більш інклюзивне представлення минулого. Вона дозволяє залучати до історичного наративу різні соціальні групи, зокрема жінок, дітей, представників маргіналізованих спільнот, етнічних і релігійних меншин. Це сприяє розвитку у школярів почуття соціальної справедливості та усвідомлення складності

історичного процесу[60]. Крім того, акцент на досвіді звичайної людини дозволяє школярам здійснювати персоналізоване осмислення історії, пов'язувати її з власним або родинним минулим.

З огляду на вимоги Нової української школи (НУШ), яка акцентує на формуванні ключових компетентностей, історія повсякденності відкриває широкі можливості для реалізації таких освітніх цілей, як виховання громадянської свідомості, формування ціннісних орієнтирів, розвиток навичок співпраці та діалогу. Дослідження Зінчук підтверджують, що вивчення сутності, структури, особливостей повсякденності дає можливість зрозуміти мотиви поведінки людей, їх прагнення, а також корінні причини утворення різних суспільних інститутів. [8]

Окрім того, повсякденна історія сприяє формуванню медіаграмотності. Робота з фотографіями, рекламними зображеннями, матеріальною культурою, а також із візуальними джерелами (кінохронікою, побутовими відео, телевізійними архівами) дозволяє учням критично осмислювати візуальні наративи та їх вплив на конструювання історичної пам'яті [32].

Отже, включення елементів історії повсякденності до шкільного курсу історії забезпечує не лише засвоєння навчального матеріалу, але й сприяє цілісному розвитку особистості — емпатійної, відповідальної, критично мислячої. Такий підхід є особливо цінним у контексті постмодерної освітньої парадигми, що передбачає переосмислення ролі знання, діалогу та ідентичності в навчальному процесі.

Методика викладання історії повсякденності в школі базується на низці дидактичних і методологічних принципів, що відповідають вимогам сучасної освіти. До таких належать: джерелознавчий підхід, міждисциплінарність, залучення учнів до активного пізнання, розвиток емоційно-ціннісного компоненту навчання, а також персоналізована реконструкція історичного досвіду. Ці підходи сприяють формуванню у школярів цілісного уявлення про минуле, яке виходить за межі традиційних політичних або хронологічних рамок.

Одним із найбільш ефективних інструментів упровадження історії повсякденності є проєктне навчання, що передбачає залучення учнів до створення індивідуальних або групових історико-дослідницьких проєктів. Наприклад, дослідження родинної історії, реконструкція побуту певного періоду на основі музейних експозицій або цифрових архівів, створення тематичних фотовиставок чи мультимедійних презентацій. Така діяльність сприяє розвитку навичок роботи з джерелами, критичного аналізу, креативності та самостійності учнів [30].

Метод мікроісторії, що став теоретичним та практичним фундаментом для формування історії повсякдення, відіграє ключову роль у переосмисленні способів дослідження минулого. Його застосування в освітньому процесі, зокрема в межах шкільного кейс-уроку, дозволяє здійснити глибоку інтелектуальну інверсію — перенести фокус з макроісторичних структур на індивідуальні досвіди, життєві траєкторії, голоси, які часто були заглушені в офіційній історіографії. Такий методологічний підхід дає змогу учням не лише пізнати конкретні історичні події, а й відчувати їх крізь призму приватного досвіду — тобто зробити історію ближчою, зрозумілішою і водночас багатовимірною.

У межах кейс-уроку про ліквідацію панщини мікроісторичний підхід реалізується через роботу з джерелами, які фіксують «живу» мову часу: спогади, фольклорні тексти, побутові листи, сцени з життя, зображені в картинах або етнографічних описах. Через ці матеріали школярі мають змогу реконструювати не лише побут, а й ментальні структури — уявлення про порядок, справедливість, стосунки з владою, поняття власності. Це наближає учня до глибшого розуміння природи історичних змін: реформи постають не як абстрактні акти, а як події, що глибоко втручаються в повсякденний уклад життя.

Мікроісторія також навчає історичного мислення як критичного інструменту. Вона пропонує не лінійний, а варіативний підхід до інтерпретації подій: одна й та сама реформа могла бути сприйнята як визволення, зрада або байдужість — залежно від позиції, досвіду, місця конкретної людини. Саме в цьому полягає її дидактична цінність: вона вчить учня бачити історію в множині, як сукупність конкуруючих і взаємодіючих наративів. У результаті учні не просто відтворюють

навчальний матеріал, а стають дослідниками — аналітиками, здатними формулювати запитання, шукати джерела, зіставляти версії, критично оцінювати інформацію.

Отже, метод мікроісторії не лише урізноманітнює навчальний процес, а й трансформує саму суть історичної освіти: з інструмента передачі готового знання вона перетворюється на майстерню, в якій формується мисляча, рефлексивна особистість, здатна бачити в малому — велике, а в приватному — загальнолюдське. Саме тому цей підхід виявляється надзвичайно ефективним у викладанні тем, що торкаються глибинних соціальних трансформацій, таких як скасування панщини [40].

Особливу роль у вивченні історії повсякденності відіграє аналіз особистих джерел: мемуарів, листів, щоденників, усних свідчень. Робота з такими матеріалами дозволяє не лише реконструювати події, а й виявити індивідуальне ставлення до них, суб'єктивну перспективу, цінності та страхи людей певної епохи. Це розвиває в учнів навички інтерпретації історичного матеріалу, сприяє формуванню емоційної чутливості та емпатії. [36]

Важливою дидактичною складовою є інтерактивні методи: рольові ігри, дебати, історичні реконструкції, дискусії. Такі практики створюють умови для емоційного включення учнів, дозволяють пережити історичні ситуації зсередини, сприяють формуванню ціннісного ставлення до історичного досвіду. Наприклад, моделювання побуту сім'ї 1930-х років чи обговорення етичних дилем воєнного часу можуть стати ефективними інструментами морального виховання. [6]

Історія повсякденності також добре інтегрується з іншими навчальними предметами. Синтез із літературою, географією, громадянською освітою, мистецтвом дозволяє формувати міжпредметні зв'язки та цілісне бачення історичних явищ. Наприклад, вивчення творів Івана Франка чи Лесі Українки в контексті щоденного життя українців кінця XIX — початку XX століття сприяє кращому розумінню соціального тла епохи.

У контексті реалізації реформ Нової української школи, зокрема у вимірі компетентнісного підходу, історія повсякденності набуває особливої дидактичної

значущості. Вона дозволяє поєднувати навчальний зміст з актуальними для суспільства виховними орієнтирами. Через інтеграцію з наскрізними змістовими лініями — такими як «громадянська відповідальність», «повага до прав людини», «екологічна безпека» та «інтеграція особистого досвіду» — викладання історії перетворюється на інструмент формування соціально зрілої, етично відповідальної й критично мислячої особистості.

Наскрізна лінія «громадянська відповідальність» у контексті історії повсякдення сприяє розвитку розуміння учнями, що участь у громадському житті, прийняття рішень на локальному рівні, взаємна підтримка в межах громади були і залишаються ключовими чинниками суспільної стабільності. Наприклад, дослідження форм організації сільської громади після скасування панщини — від сільських сходів до колективних рішень про розподіл землі чи регулювання сервітутних прав — демонструє, як практики повсякденного самоврядування стали основою для пізнішого формування інститутів громадянського суспільства. [7]

«Повага до прав людини» як освітній пріоритет реалізується через проблематизацію соціальної нерівності, репресивного характеру феодальних відносин, обмеженого доступу селян до свободи пересування, власності й правового захисту. Критичне осмислення того, якою була позиція селянина в ієрархії XIX століття, дозволяє учням актуалізувати цінність рівності прав у сучасному суспільстві, а також формує емпатію до історичних фігур, які були виключені з офіційного наративу.

Тематика «екологічної безпеки», на перший погляд неочевидна в історичному контексті, набуває актуальності при розгляді змін у веденні господарства після аграрних реформ. Учні можуть простежити, як зростання індивідуального землеволодіння, зміна аграрних практик, інтенсифікація експлуатації природних ресурсів вплинули на стан довкілля. Це, своєю чергою, відкриває дискусію про сталий розвиток, баланс між правом на власність і колективною відповідальністю за природне середовище.

Лінія «інтеграція особистого досвіду» дозволяє здійснити проєкцію історичного матеріалу на власну родинну або локальну історію. Звернення до

біографічних методів, завдання типу «Моя сім'я в 1848 році», пошук усних спогадів, робота з сімейними архівами чи краєзнавчими ресурсами трансформують навчання в особистісно значущий процес. У такій перспективі історія перестає бути абстрактною дисципліною й стає джерелом самопізнання, ідентичнісного зростання та формування етичних орієнтирів.

Таким чином, історія повсякдення, будучи інтегрованою в ідеї Нової української школи, виконує не лише когнітивну, а й ціннісну, громадянську та світоглядну функції. Вона виховує учня як суб'єкта історії — не лише минулої, а й теперішньої, здатного до рефлексії, діалогу та відповідального співжиття в демократичному суспільстві. [14]

Таким чином, методичні підходи до впровадження історії повсякденності дозволяють не лише підвищити ефективність навчання історії як предмета, а й забезпечити виховний та світоглядний ефекти, які формують гуманістичні орієнтири сучасної особистості.

Попри наукову валідність, міждисциплінарну гнучкість та високу педагогічну ефективність, впровадження історії повсякденності у шкільну історичну освіту супроводжується низкою структурних і методичних викликів. Першим серед них є дефіцит адаптованих дидактичних матеріалів, які враховували б вікові особливості учнів, наявний рівень джерельної грамотності та часові обмеження сучасного освітнього процесу. Більшість доступних розробок зосереджені переважно на макроісторичних подіях, тоді як теми повсякдення залишаються периферійними або подаються фрагментарно. [1]

Другим бар'єром є обмежена обізнаність педагогів з методикою мікроісторичних і джерелознавчих досліджень. Оскільки історія повсякденності передбачає роботу з нетиповими джерелами — особистими свідченнями, візуальними та речовими артефактами, усною історією, — вона потребує спеціальних навичок критичної інтерпретації, реконструкції контексту, роботи з локальними наративами. Проте чинні програми підготовки вчителів рідко передбачають ґрунтовне вивчення цієї методології [55].

Третій виклик — структурне перенасичення змісту шкільних курсів, що обмежує можливість глибокого занурення в аспекти повсякденного життя. Чинна навчальна програма з історії часто орієнтована на вивчення хронології подій, політичної історії, біографій лідерів, що залишає мінімум часу для розгляду мікроісторичних або соціокультурних сюжетів. Відповідно, формальна інтеграція історії повсякденності залишається або декларативною, або факультативною. [2]

Водночас окреслюються чіткі перспективні напрями розвитку, які відкривають шлях для інтеграції історії повсякденності в шкільну освіту. Насамперед це — цифровізація джерельної бази. Із розвитком відкритих цифрових архівів, краєзнавчих проєктів та онлайн-музеїв (наприклад, «Музей онлайн» від Міністерства культури та інформаційної політики України, «Жива історія» та «Territory of Terror») з'являється можливість залучати школярів до роботи з автентичними візуальними та текстовими матеріалами, що репрезентують приватні, локальні або маргіналізовані наративи.

Іншим перспективним вектором є популяризація усної історії як освітнього та виховного інструмента. Опитування рідних, знайомих, мешканців громади не лише розвиває комунікативні й дослідницькі навички учнів, а й сприяє соціальній інтеграції, міжпоколінньому діалогу, формуванню історичної самосвідомості [58]. Особливо ефективною така практика є в умовах воєнного та поствоєнного суспільства, де досвід виживання, солідарності, втрат та адаптації стає центральним у локальних наративах.

Досвід європейських країн, зокрема Польща, Сполучені Штати Америки та Японія., демонструє ефективність інтеграції історії повсякденності в структуру шкільної історичної освіти як складової її модернізації. Такий підхід дозволяє подолати традиційне сприйняття історії як лінійної послідовності «великих подій» і «величних постатей», натомість відкриваючи учням доступ до історичного знання, яке набуває особистісного, людського й етичного виміру. Саме через дослідження «малих історій» — біографій звичайних людей, побутових практик, родинних традицій, локальних конфліктів та стратегій виживання — історія

наближається до щоденного досвіду учнів, стає інструментом самопізнання та осмислення взаємозв'язку індивідуального й колективного. [46]

У Великій Британії історія в школах традиційно зосереджується на хронологічному вивченні ключових подій, персоналій і державних інституцій. Водночас останніми роками зростає увага до критичного аналізу джерел і мультикультурного підходу, що включає вивчення історій іммігрантів, колоніальної спадщини та різноманітних громад. Особливий акцент робиться на розвитку навичок критичного мислення та здатності ставити запитання про причини і наслідки історичних процесів.

У США шкільна історична освіта має сильний акцент на патріотичному вихованні, водночас розвиваються програми, що акцентують увагу на правозахисних рухах, історії меншин і соціальних протестах. Важливим елементом є інтерактивні методи: рольові ігри, проекти, що вивчають локальні історії, а також активне залучення учнів до дослідницької роботи з усною історією та архівними матеріалами.

У Японії історія в школах має значний національний компонент, акцентуючи увагу на формуванні національної ідентичності та культурних традицій. Водночас у сучасних навчальних програмах підкреслюється необхідність мирного співіснування та розуміння глобальних історичних процесів, зокрема уроки про Другу світову війну і її наслідки для регіону.

Загалом, як показує світовий досвід, сучасне викладання історії дедалі більше відходить від сухого викладу фактів і дат, надаючи перевагу розвитку критичного мислення, емпатії, міжкультурного діалогу та усвідомленню власної ролі в історії. Використання локальних і усних історій, міждисциплінарних підходів і проектної діяльності стає ключовим чинником у формуванні свідомих і відповідальних громадян [20]. Таким чином, подолання зазначених проблем потребує інституційної підтримки, розробки якісних навчальних матеріалів, системної підготовки вчителів і розширення методичних можливостей для роботи з повсякденним минулим. Інтеграція історії повсякденності — це не лише інновація, але й необхідність у контексті трансформації сучасної гуманітарної освіти.

РОЗДІЛ 4. ЛІКВІДАЦІЯ ПАНЩИНИ ЯК НАВЧАЛЬНИЙ КЕЙС З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В 9 КЛАСІ

Скасування панщини в Галичині 1848 року є однією з ключових подій в історії західноукраїнських земель XIX століття, яка мала далекосяжні соціально-економічні, політичні та культурні наслідки. Ця тема посідає важливе місце у шкільному курсі історії України, оскільки дозволяє учням зрозуміти особливості історичного розвитку українських земель у складі різних імперій та простежити специфіку модернізаційних процесів у Західній Україні. Аналіз чинних програм, підручників та методичних рекомендацій дозволяє виявити особливості висвітлення цієї теми у шкільному курсі історії, а також окреслити основні методичні підходи до її викладання.

У навчальних програмах з історії України тема скасування панщини в Галичині 1848 року представлена в контексті вивчення соціально-економічного та політичного розвитку українських земель у складі Австрійської (з 1867 р. - Австро-Угорської) імперії у XIX столітті. Найбільш детально ця тема вивчається у 9 класі в рамках розділу "Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття". [53]

Аналіз підручників з історії України для 9 класу показує, що тема скасування панщини в Галичині 1848 року висвітлюється переважно в контексті революційних подій "Весни народів". У більшості підручників ця тема розглядається у взаємозв'язку з діяльністю Головної Руської Ради, розвитком українського національного руху, формуванням перших політичних програм. Такий підхід дозволяє учням зрозуміти взаємозв'язок соціально-економічних та національно-політичних процесів, але іноді призводить до недостатнього висвітлення власне механізмів аграрної реформи та її впливу на подальший економічний розвиток регіону [51].

Заслуговує на увагу висвітлення теми скасування панщини в Галичині у підручнику О. Гісем, де автори не лише описують факт скасування кріпосного права, але й аналізують його передумови, механізми реалізації та соціально-

економічні наслідки. У цьому підручнику наголошується, що "скасування панщини в Галичині було результатом не лише революційних подій 1848 року, але й тривалої еволюції аграрних відносин в Австрійській імперії, яка розпочалася ще за часів Марії Терезії та Йосифа II" [54]. Такий підхід дозволяє учням зрозуміти скасування панщини як частину ширшого історичного процесу, а не лише як одноразовий акт, зумовлений революційними подіями.

У підручнику В. Власова та С. Кульчицького значна увага приділяється соціально-економічним наслідкам скасування панщини, зокрема проблемам, з якими стикалося галицьке селянство у процесі адаптації до нових економічних умов. Автори зазначають, що "незважаючи на прогресивний характер аграрної реформи 1848 року, вона не вирішила всіх соціально-економічних проблем галицького села. Збереження великого поміщицького землеволодіння, високі викупні платежі, нерегульованість сервітутних прав – все це створювало значні перешкоди для ефективного розвитку селянських господарств" [49]. Такий критичний аналіз дозволяє учням зрозуміти суперечливий характер модернізаційних процесів на західноукраїнських землях.

Специфікою висвітлення теми скасування панщини у підручниках з історії України є її вивчення у порівнянні зі скасуванням кріпосного права у Наддніпрянській Україні 1861 року. Такий порівняльний підхід дозволяє учням краще зрозуміти особливості історичного розвитку різних регіонів України, специфіку аграрної політики Австрійської та Російської імперій, а також різні моделі модернізації суспільства. У підручнику Н. Сорочинської та О. Гісема наголошується, що "реформа 1848 року в Галичині, попри її певні недоліки, була більш прогресивною, ніж скасування кріпосного права у Російській імперії 1861 року, оскільки надавала селянам більше особистої свободи та економічної самостійності" [50]. Цей порівняльний аспект має важливе значення для формування в учнів цілісного уявлення про історичний розвиток українських земель у XIX столітті.

У сучасному освітньому просторі спостерігається активне впровадження новітніх методичних підходів, які акцентують увагу на суб'єктивному досвіді

окремої особи в історичних процесах. Одним із таких підходів є історія повсякденності, що дає змогу глибше усвідомити соціальні трансформації, зокрема через призму життя звичайних людей. У цьому контексті ліквідація панщини в Галичині у 1848 році є надзвичайно показовою подією, яку можна інтегрувати до шкільного курсу історії України у 9 класі як навчальний кейс, орієнтований на досвід селянства.

У межах чинної навчальної програми ця тема представлена в розділі «Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII — у першій половині XIX століття», де головна увага традиційно приділяється політичним аспектам революції 1848–1849 років, створенню Головної Руської Ради та скасуванню панщини. Проте така лінійна і подієво орієнтована модель викладання часто залишає поза увагою вплив цих змін на повсякденне життя населення, що обмежує глибину розуміння історичного процесу. У зв'язку з цим доцільно застосувати методіку кейс-уроку з елементами історії повсякденності, яка дозволяє структурувати вивчення події на основі аналізу конкретних життєвих ситуацій [9].

Підхід історії повсякденності відкриває можливості для вивчення мікроісторичних сюжетів, що ілюструють, як великі соціально-економічні зміни втілювалися в конкретних життєвих реаліях. Залучення нетрадиційних джерел — мемуарної літератури, фольклору, приватної кореспонденції, судових справ — створює умови для відтворення емоційного клімату епохи, селянських уявлень про справедливість, свободу, власність, зміни у соціальній ідентичності.

Застосування навчального кейсу передбачає багаторівневу діяльність учнів, орієнтовану на порівняння офіційного дискурсу та народного сприйняття реформи. Так, аналіз маніфестів про скасування панщини у Галичині може супроводжуватися вивченням народних пісень або легенд, що зберегли уявлення про очікування та страхи селянства. Особливо цінним є звернення до щоденників або спогадів, які дозволяють реконструювати реальні реакції на скасування феодальних обов'язків.

Учні можуть відтворити побут селянина до і після 1848 року на основі етнографічних описів і архівних матеріалів, що дає змогу виявити як матеріальні, так і ментальні зрушення. Інший продуктивний напрям — порівняльний аналіз реформ: австрійської (1848 р.) та російської (1861 р.), який виявляє відмінності в підходах імперій, рівні підготовки до змін, правовому статусі селян та їхньому ставленні до реформи [57].

Таким чином, вивчення ліквідації панщини через історію повсякденності не лише розширює знання учнів, а й сприяє формуванню критичного мислення, уміння співвідносити абстрактні історичні явища з реальними людськими долями. Такий підхід розвиває емпатійне розуміння історії, здатність інтерпретувати джерела з урахуванням контексту та психологічних характеристик учасників історичних подій. У підсумку, учні не просто запам'ятовують дату скасування панщини, а розуміють, що вона означала для конкретної людини — галицького селянина середини ХІХ століття.

Важливим аспектом висвітлення теми скасування панщини у шкільних підручниках є її зв'язок з національно-культурним розвитком українців Галичини. У більшості підручників наголошується, що скасування панщини створило передумови для активізації українського національного руху, оскільки усунуло соціальний бар'єр між селянством та інтелігенцією. Таке трактування дозволяє учням зрозуміти взаємозв'язок соціально-економічних та національно-культурних процесів, що є важливим для формування цілісного уявлення про історичний розвиток України.

Аналіз методичних посібників і рекомендацій для вчителів історії демонструє розмаїття підходів до викладання теми ліквідації панщини в Галичині 1848 року. З-поміж них особливу увагу заслуговує історія повсякденності як ключова методологічна рамка, що дозволяє розглядати подію не лише як соціально-економічну реформу, а як глибокий трансформаційний процес у житті звичайних людей. Тема скасування панщини постає як вдалий навчальний кейс, який допомагає учням 9 класу не лише засвоїти фактологічний матеріал, а й сформувати глибше розуміння історичних змін "знизу".

Застосування історії повсякденності вимагає комплексного використання різних методичних підходів. Проблемно-хронологічний підхід дозволяє учням розмістити подію в загальному контексті XIX століття, простежити її передумови, механізми та наслідки. Порівняльно-історичний підхід допомагає виявити відмінності між процесами ліквідації панщини в Галичині та Наддніпрянській Україні, що сприяє кращому розумінню регіональної специфіки. Особливо цінним є локально-історичний підхід, який стимулює учнів звертатися до історії свого краю — архівів, родинних переказів, місцевої преси, що дозволяє оживити події 1848 року на локальному рівні.

Організація навчання за методом кейсу передбачає активну дослідницьку діяльність учнів. Методичні рекомендації пропонують використовувати такі завдання, як реконструкція подій через спогади очевидців, складання історичних портретів селянських родин, аналіз змін у господарстві або побуті після скасування панщини. Одним із ефективних методів є проектна діяльність. Наприклад, учні можуть підготувати проекти на тему: «Життя галицького селянина до і після 1848 року», «Скасування панщини очима різних соціальних груп», «Як змінювався побут у селі після реформи». [10]

Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє урізноманітнити подачу матеріалу: мультимедійні презентації, інтерактивні карти, віртуальні екскурсії до музеїв, цифрові архіви джерел — усе це сприяє формуванню інформаційно-цифрової компетентності та кращому засвоєнню матеріалу. Візуальні джерела, зокрема репродукції картин, фото селянських хат, знарядь праці, доповнюють уявлення про побут та соціальні умови.

Методика кейс-навчання на основі історії повсякденності передбачає також широке використання міжпредметних зв'язків. Літературні твори І. Франка чи М. Павлика, матеріали з географії та правознавства поглиблюють розуміння історичного тла й сприяють формуванню цілісного світогляду. Такий підхід дозволяє учням побачити, як історичні процеси впливають на всі сфери життя людини.

Кейс-урок «Ліквідація панщини 1848 року в Галичині: життя селянина до і після» ґрунтується на методології історії повсякденності, яка впродовж останніх десятиліть набула вагомого значення в академічній історичній науці. Цей підхід відходить від традиційного «великого наративу», орієнтованого на державних діячів, війни та революції, натомість пропонуючи дослідження щоденного буття звичайних людей — тих, хто зазвичай залишався поза увагою офіційної історії. Застосування такого підходу в шкільному викладанні дозволяє зробити історію ближчою, зрозумілішою та особистісно значущою для учнів.

У контексті теми ліквідації панщини в Галичині 1848 року, історія повсякденності стає ефективним інструментом для вивчення не лише юридичних і політичних аспектів скасування феодалних повинностей, а передусім змін, які ця подія принесла у повсякденне життя селян. Досягнення реальної свободи, можливість розпоряджатися власною працею, зміни у ставленні до землі, перетворення у родинній структурі, освітні й соціальні перспективи — все це постає в центрі уваги уроку. Особливу увагу приділено питанню того, як реформа вплинула на соціальну мобільність, відносини між селянами та поміщиками, а також на уявлення селян про справедливість і державну владу.

Учням пропонується вийти за межі «сухого» засвоєння фактів і натомість зануритися у світ селянського життя: що їли, як працювали, у що вірили, як сприймали новини з Відня чи Львова, чого боялися і на що сподівалися. Через аналіз історичних джерел — маніфестів, мемуарів, народних пісень — школярі вчаться «чути голоси» людей минулого. Це розвиває в них критичне мислення, емоційну чутливість до минулого й навички реконструкції історичної дійсності.[19]

Оскільки більшість селян були неписьменними або малограмотними, значна частина їхнього світогляду відображалась у фольклорі. Саме тому народна пісня, приказка, родинне передання й усна пам'ять виступають джерелами не менш важливими, ніж урядові документи. Учні навчаються розрізняти офіційний дискурс, який репрезентує державу, та народне сприйняття, що часто виявляє опір, іронію або критичне ставлення до «дарованої» свободи. Таким чином, урок не лише

розширює знання про певну історичну подію, а й формує уявлення про природу історичного джерела, його суб'єктивність та багатовимірність [57].

У рамках уроку простежується не лише зміна економічного статусу селянина, а й перехід до нових форм соціальної організації. Наприклад, розгляд теми «відносна свобода» після реформи дозволяє глибше осмислити, що юридичне скасування панщини не автоматично означало економічну незалежність: часто селяни мусили відробляти борги, були змушені орендувати землю у тих самих поміщиків або стикалися з новими податковими тисками. Учні вчаться виявляти суперечності між формально задекларованими цілями реформи та її практичними наслідками, що сприяє розвитку аналітичного мислення.

Зміст і структура кейс-уроку «Ліквідація панщини 1848 року в Галичині: життя селянина до і після» зорієнтовані на формування комплексного історичного мислення, яке поєднує фактологічні знання, аналітичні навички, критичне осмислення джерел та емоційне занурення в контекст епохи. Основною дидактичною метою є не просто ознайомлення учнів із подією скасування панщини як правовим актом, а глибоке розуміння її наслідків у щоденному житті звичайних людей, що передбачає зміну акцентів у викладанні: від репрезентації «великої політики» до реконструкції досвіду особистості в межах соціальної трансформації[15].

На початку заняття акцентовано на до-реформеному становищі селянина, що характеризувалося жорсткою соціальною і правовою залежністю: обов'язком відпрацьовувати панщину, відсутністю свободи пересування, обмеженням у володінні землею, залежністю від волі поміщика. Через роботу з джерелами, як-от уривками із селянських контрактів чи описами панського господарства, учні реконструюють повсякденний ритм життя сільської родини до 1848 року. Такий підхід дає змогу побачити не лише об'єктивні характеристики соціального устрою, а й відтворити ментальність селянства, його ставлення до власної праці, до землі як основного ресурсу виживання.

Наступний етап уроку присвячено аналізу самого процесу ліквідації панщини. Центральним документом тут є маніфест імператора Фердинанда I, в

якому проголошувалося скасування феодальних повинностей. Учні аналізують юридичні формулювання, визначають, які права були гарантовані селянам, та зіставляють їх із реальними обставинами життя після реформи. Особлива увага приділяється суперечності між офіційним тлумаченням реформи як акту «дарування свободи» і народним сприйняттям, яке часто виявляло розчарування через відсутність реального економічного полегшення. Залучення свідчень селян, зафіксованих у мемуарах або фольклорі, демонструє складну емоційну палітру: від ейфорії до невпевненості та зневіри.

Завдяки міждисциплінарному підходу навчання набуває ознак реконструкції: через використання образотворчих матеріалів, карт, 3D-моделей хат, учні буквально «бачать» зміни в архітектурі, розміщенні господарських споруд, оздобленні інтер'єру. Просторове уявлення дозволяє краще зрозуміти, як унаслідок реформи змінювалися побутові умови, зокрема йдеться про розширення житлового простору, зміну в розподілі функцій у родині, нові форми організації праці. Такі зміни аналізуються не як миттєві, а як поступові, зважаючи на те, що формальна свобода не усувала структурних обмежень, таких як брак ресурсів, відсутність технічної модернізації чи кредитної підтримки. [5]

Практична частина уроку інтегрує елементи історичного моделювання. Рольова гра, де учні відтворюють події «дня після маніфесту», створює умови для занурення у психологічну атмосферу села в момент радикальної зміни. Це не лише метод активного навчання, а й засіб формування історичної емпатії — здатності уявити собі внутрішній стан людини в минулому, зрозуміти мотивації її поведінки. Подібну функцію виконують і творчі завдання, що передбачають написання від імені селянина: через форму листа або есе учні особистісно осмислюють події, переносячи себе в реалії XIX століття [18].

У підсумку кейс-урок не лише формує у школярів знання про скасування панщини як історичний факт, а й поглиблює розуміння процесів модернізації сільського життя, збагачує світоглядну перспективу за рахунок поєднання раціонального аналізу з емоційним і творчим переживанням історичного досвіду.

Усе це сприяє вихованню історичної свідомості, здатної до критичної оцінки минулого й розуміння його тяглості в сучасності.

Контроль навчальних досягнень у межах цього кейсу також має бути варіативним і відповідати логіці дослідницького підходу. Доцільно використовувати аналіз історичних джерел, написання есе, усні виступи, рольові ігри, історичні реконструкції. Це дозволяє не лише перевірити знання, а й оцінити глибину розуміння теми, уміння учнів застосовувати здобуті знання на практиці.

Практичний інструментарій, що може застосовуватися під час кейс-уроку «Ліквідація панщини 1848 року в Галичині: життя селянина до і після» спрямований на формування цілісного уявлення про наслідки скасування феодальної повинності через моделювання ситуацій, залучення учнів до рольових і аналітичних завдань, а також інтеграцію міждисциплінарних практик. Центральне місце посідає кейсова ситуація, яка вимагає від учня уявити себе селянином у критичний момент історичного перелому. Така умовна ідентифікація з історичною постаттю має на меті сформувати глибше особистісне розуміння суті змін. Реакція селянина — емоційна, соціальна і психологічна — не є однозначною: вона може включати як почуття полегшення й надії, так і тривогу щодо майбутнього, невпевненість у власних можливостях, непевність щодо того, як на практиці реалізується «свобода від панщини»[13].

Учень має проаналізувати, які проблеми постають перед селянином після формального скасування повинностей. Зокрема, ключовими стають питання доступу до землі, необхідності сплачувати викупні платежі, відсутності інституційної підтримки та низького рівня аграрної культури. Йдеться також про складність адаптації до нової моделі взаємин з колишнім поміщиком, а в багатьох випадках — до збереження старих форм залежності у вигляді сервітутних прав і орендних відносин. Ці виклики демонструють, що емансипація була не абсолютною, а мала суперечливі наслідки, які вимагали від селян нових стратегій поведінки в умовах часткової модернізації.

Групова форма роботи передбачає поглиблене дослідження окремих аспектів трансформації селянського життя. Через вивчення економічних наслідків, змін у

родинних ролях, фольклорного осмислення свободи та явища міграції учні опановують навички міждисциплінарного аналізу.

Елемент історичної реконструкції — моделювання сільської ради — дозволяє учням у реальному часі «прожити» дискусію про післяреформену стратегію розвитку громади. Йдеться про вирішення практичних завдань: як перерозподіляти землю, яким чином організовувати громадську працю, хто відповідатиме за сплату податків. Така гра не лише формує навички співпраці й аргументації, а й показує, що реформа, навіть маючи формальний характер, вимагала глибокої перебудови місцевої системи управління.

Формат «музею в класі» інтегрує елементи проєктної діяльності. Учні створюють макети хат, відтворюють побутову атрибутику, костюми, готують стенди з візуальними матеріалами. Це поєднання дослідницької та художньої роботи сприяє глибшому засвоєнню матеріалу на рівні сенсорного і просторового досвіду. Важливою тут є і компонентність виставки: «до 1848» і «після 1848», що дозволяє візуалізувати розрив, а водночас — виявити тяглість багатьох елементів культури і побуту.

Інтеграція цифрових інструментів активізує рефлексивні та комунікативні компетентності. Padlet виступає як віртуальний простір для вільного висловлення думок, Canva дозволяє учням візуалізувати історичну інформацію у форматі постерів, Mentimeter — оперативно збирати статистичні дані під час опитування щодо сприйняття реформи. Усі ці інструменти сприяють динамізації уроку, підвищенню його інтерактивності та залученню учнів до співтворення змісту.[11]

Рольові ігри та дебати — це засіб осмислення суперечностей історичного процесу. Протиставлення поглядів пана і селянина або судовий розгляд справи про сервітути створюють умови для дискусії про межі свободи, роль держави, значення права власності. Учні мають змогу працювати з реальними документами, у тому числі з архівними, що наближає їх до професійної історичної практики.

Рефлексивні практики, зокрема написання міні-есе, виконують функцію інтеграції емоційного досвіду з раціональним осмисленням подій. Через уявлення себе в тій епосі учні вчаться не лише інтерпретувати минуле, а й шукати в ньому

сенси, актуальні для сучасного світу. Такий підхід забезпечує не механічне засвоєння знань, а формування здатності бачити історію як процес взаємодії індивідів, інституцій і цінностей[45].

Отже, вивчення ліквідації панщини в Галичині як навчального кейсу з історії повсякденності відкриває широкі можливості для формування в учнів глибокого розуміння історії як досвіду звичайних людей. Такий підхід сприяє розвитку ключових компетентностей, громадянської свідомості, поваги до історичного минулого та усвідомлення значущості історичних змін у повсякденному житті. Уроки історії, побудовані на цьому підході, стають не лише засобом передавання знань, а й простором для співпереживання, роздумів і критичного осмислення минулого.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження ліквідації панщини в Галичині 1848 року та проблем соціальної адаптації селянства до нових економічних умов дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо цього складного та багатоаспектного історичного процесу.

Революційні події 1848 року, відомі як "Весна народів", стали каталізатором для скасування феодальних відносин у Галичині, що перебувала під владою Австрійської імперії. Патент від 17 квітня 1848 року, підписаний імператором Фердинандом I, юридично ліквідував панщину та інші феодальні повинності, відкривши шлях до формування нових соціально-економічних відносин на селі. Однак процес скасування кріпосного права мав суперечливий характер. З одного боку, селяни отримали особисту свободу та право розпоряджатися землею, яку вони обробляли, з іншого – умови звільнення створили значні труднощі для подальшого розвитку селянських господарств.

Важливим аспектом аграрної реформи стала проблема індемнізації – виплати компенсації поміщикам за втрачені повинності селян. Ця компенсація частково лягла тягарем на самих селян у вигляді так званого "індемнізаційного податку", який вони мали сплачувати протягом 40 років. Така система викупних платежів значно обмежувала економічні можливості селянських господарств та гальмувала процес їхньої модернізації.

Дослідження показало, що після скасування панщини галицьке селянство зіткнулося з комплексом проблем, які ускладнювали його адаптацію до нових економічних умов. Серед них найбільш гострими були: недостатня кількість земельних наділів для забезпечення прожиткового мінімуму, відсутність доступу до лісових угідь та пасовищ, які залишилися у власності поміщиків, технічна відсталість селянських господарств, брак обігових коштів для впровадження прогресивних методів господарювання, нерегульованість сервітутних прав, високі податки та заборгованість.

Особливо складною була проблема малоземелля, яка постійно загострювалася внаслідок демографічного росту та подрібнення селянських господарств при успадкуванні. Дослідження статистичних даних показує, що до кінця XIX століття більшість селянських господарств Галичини мала наділи, розміри яких не дозволяли забезпечити прожитковий мінімум для селянської родини. Це призводило до зубожіння значної частини сільського населення, поширення відробіткової системи та масової трудової еміграції.

Водночас процес адаптації селянства до нових економічних умов мав і позитивні наслідки. Серед них слід відзначити поступове впровадження нових сільськогосподарських технологій та культур, розвиток кооперативного руху, підвищення товарності селянських господарств, зростання освітнього та культурного рівня селянства, його включення у громадсько-політичне життя.

Важливу роль у процесі адаптації селянства до нових економічних умов відіграли громадські організації та кооперативи, які почали активно формуватися в останній чверті XIX століття. Товариство "Просвіта", "Сільський господар", кредитні спілки типу "Райффайзен" сприяли поширенню сільськогосподарських знань, впровадженню нових технологій, забезпеченню селян доступними кредитами та організації збуту сільськогосподарської продукції.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що процес адаптації галицького селянства до нових економічних умов після скасування панщини був тривалим і складним, супроводжувався значними соціальними потрясіннями та економічними труднощами. Однак саме в цей період було закладено основи для формування національно свідомого українського селянства, яке стало важливою соціальною базою для українського національно-визвольного руху на початку XX століття.

Аналіз труднощів, з якими зіткнулося галицьке селянство у процесі адаптації до ринкових умов господарювання, має не лише історичне, але й практичне значення. Досвід аграрних трансформацій у Галичині другої половини XIX століття демонструє важливість комплексного підходу до аграрних реформ, необхідність забезпечення селян не лише землею, але й доступом до кредитів,

технологій, ринків збуту продукції, а також підкреслює значущість громадських ініціатив та самоорганізації селянства для успішного подолання кризових явищ.

Таким чином, ліквідація панщини в Галичині 1848 року, попри свій прогресивний характер, створила складний комплекс проблем соціально-економічного розвитку регіону, вирішення яких розтягнулося на десятиліття і мало далекосяжні наслідки для формування соціальної структури та національної свідомості галицького суспільства.

Нормативно-правові документи

1. Державний стандарт базової середньої освіти. – URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 10.05.2025).
2. Міністерство освіти і науки України. Концепція Нової української школи: методичні рекомендації. — Київ : МОН України, 2021. — 48 с.

Список використаної статтей

3. АВСТРО-УГОРЩИНА. Революція 1848-1849 рр. URL: <https://www.aus-ugr.narod.ru/6.html>
4. Аграрні реформи середини XIX століття в українських землях URL: <https://textbooks.net.ua/content/view/2512/1/>
5. Анатоліївна, І. Критичне мислення учнів на міждисциплінарній основі. <https://naurok.com.ua/kritichne-mislennya-uchniv-na-mizhdisciplinarniy-osnovi-459693.html>
6. Використання дидактичних ігор на уроках історії - Прохорський ліцей. http://prohoryschool.edukit.cn.ua/downloadcenter/istoriya/pravoznavstvoz_do_svidu_roboti/vikoristannya_didaktichnih_igor_na_urokah_istorii/
7. Громадянська відповідальність. URL: <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/publikatsii-vydani-v-ramkakh-prohramy/gromadyanska-vidpovidalnist>
8. Зінчук М. Історія повсякденності як новий напрям гуманітарних досліджень URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/11.pdf>
9. Кейс технології та її використання на уроках теоретичного навчання. <https://naurok.com.ua/keys-tehnologi-ta-vikoristannya-na-urokahteoretichnogo-navchannya-320265.html>
10. Койчева О.С., Яновська Л.Г (2023). Використання методу case-study як аналізу проблемних ситуацій в історичній освіті. Інноваційна

педагогіка, 58(1), с. 77–80. URL:

http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/58/part_1/15.pdf

11. Лебідь Т. (2020, 02. 4). Методичний матеріал “Використання цифрових технологій на уроках історії та в позаурочний час.” URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicnij-material-vikoristanna-cifrovih-tehnologij-na-urokah-istorii-ta-v-pozauronij-cas-236431.html>
12. ЛИХВАРСТВО В ГАЛИЧИНІ. URL: <https://lib.if.ua/franko/1308914243.html>
13. Молоткіна, В. (2023). ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОСТАТЕЙ НА УРОКАХ ІСТОРИЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МИСЛЕННЯ УЧНІВ. *Український літопис*, (2), 53-63. URL: <https://doi.org/10.31470/2786-8583-2023-2-53-63>
14. Мороз І., Мороз С. Історія повсякденності в шкільному курсі історії: методологічні аспекти // Педагогічний дискурс. — 2020. — № 28. — С. 34–40. URL: <https://surli.cc/nqzyiu>
15. Нагорна Л. Використання кейс технології на уроках історії. (2015, February 6). URL: [\[https://www.slideshare.net/slideshow/ss-44343278/44343278\]](https://www.slideshare.net/slideshow/ss-44343278/44343278)
16. Освітній портал ВФМЛ №17 м. Вінниці. (—). *Формування фабрично-заводської промисловості* [Онлайн-курс]. Портал дистанційної підтримки освіти. <https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/2184>
17. Про «Весну народів» розповідають документи. Урядовий Кур’єр. <https://ukurier.gov.ua/uk/news/pro-vesnu-narodiv-rozpovidayut-dokumenty/>
18. Сіренко Н. (2016, 10. 25). Рольові ігри на уроках історії, як один із шляхів успішної соціалізації учнів. Методика використання рольових ігор на уроках історії | URL: <https://www.schoollife.org.ua/1072-2016/>
19. Тези “Реалізація розумової діяльності учнів на уроках історії”!. URL: <https://naurok.com.ua/tezi-realizaciya-rozumovo-diyalnosti-uchniv-na-urokah-istorii-364219.html>

20. Як викладають історію в різних країнах світу?

URL: https://znayshov.com/News/Details/Yak_vykladaiut_istoriiu_v_riznykh_krainakh_svitu

Список використаної літератури

21. Алешкевич, Я. (2011). *Теоретико-методологічні засади дослідження історії повсякденності*. Ужгород: Ужгородський національний університет. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46591969.pdf>
22. Аркуша О., Мудрий М. Русофілство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісник Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. С.231 – 268.
23. Вахнянин А. Спомини з життя. Львів, 1908. 139 с.
24. Вендлянд А. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією і Росією. 1848 – 1915. Львів: Літопис. 2015.
25. Вербова О.С. Формування інституційного поля економічної самоідентифікації українців в умовах Австро-Угорської імперії. Історія народного господарства та економічної думки України. 2019. Вип. 52. С. 121–137. URL: https://ingedu.org.ua/docs/IN_2019_52_121.pdf
26. Вітенко М. Боротьба за сервітутні права в контексті польсько- українських взаємин у Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.). Вісник Прикарпатського університету. Серія Історія. 2005. Вип. 9. С. 128–138 URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33685/19-Vitenko.pdf?sequence=1>
27. Вітенко Микола Соціально-економічне становище Галичини в останній третині XIX – на початку XX ст. Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. Вип. 22 URL: <https://surli.cc/mvcoou>
28. Гаврилюк Н. Повсякденна історія як складова гуманітарної освіти // Історія в школах України. — 2019. — № 5–6. — С. 27–31.
29. Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР. К.: Видавництво «Вища школа», 1970. 300 с.

- 30.Долід, В., & Долганов, П. (2023). *Проектне навчання в історичній освіті: методичні рекомендації*. Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. URL <https://znayshov.com/FR/25265/902.pdf>, Пометун, О. І., & Фрейман, Г. О. (2006). *Методика навчання історії в школі*. Генеза с. 52
- 31.Зінчук М. Історія повсякденності як новий напрям гуманітарних досліджень URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/11.pdf>
- 32.Кірієнко, У. (2023). *Медіаграмотність для освітян в умовах війни*. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. URL: <https://dnpb.gov.ua/my/R2-KUV-Presentation%20Media%20Literacy%202023.pdf>
- 33.Левицький К. Українські політики. Діло. 1936. Ч. 221. 2 жовтня. С. 2.URL: https://irbisnbnv.gov.ua/cgi bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0012147
- 34.Лисяк-Рудницький І. Українці Галичини під австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. К.: Основи. 1994. Т.1. С.413 – 450.
- 35.Олесницький Є Сторінки з мого життя. Стрий: Щедрик.2007. 382 с.
- 36.ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМПАТІЇ у ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ». Всеосвіта. URL:<https://vseosvita.ua/library/embed/010050h7-3084.rtf.html>
- 37.Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства і емансипація нації. Львів. ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
- 38.Петреченко С. А. Сервітутне право на українських землях Російської та Австро-Угорської імперій в ХІХ ст. Держава і право. 2010. Вип. 50. С. 135–142.
- 39.Смолій В. Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / - К.: Наук. думка, 2006. - Т.2 - 653 с URL:<https://surl.li/tuffrr>

40. Старченко Н.П. Мікроісторія // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наукова думка, 2009. — Т. 6 : Ла — Мі. — 784 с. : іл. — ISBN 978-966-00-1028-1. URL:
<http://www.history.org.ua/?termin=Mikroistoriya>
41. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1999. 226 с.
42. Сухомлинська О. *ДОСЛІДЖЕННЯ МІКРОІСТОРИЇ В СУЧАСНОМУ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ*
URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/istoruk_ped_almanax/2015_2/1.pdf
43. Терлецький О. Галицько-руське письменство. 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції. Львів, 1903. 146 с.
44. Франко І.Я. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. Зібрання творів у 50 т. Т. 47. Київ: Наук. думка, 1986. С. 7–122.
45. Шмаровоз, О. (2023). *Дискусії та депати на уроках історії в 10-11 класах* [Електронний ресурс]. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/3695/1/ШМАРОВОЗ.pdf>
46. Як викладають історію в різних країнах світу? https://znayshov.com/News/Details/Yak_vykladaiut_istoriiu_v_riznykh_krainakh_svitu
47. Darnton R. The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History / R. Darnton. — New York : Vintage, 1984. — 298 p.
48. Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past / S. Wineburg. — Philadelphia : Temple University Press, 2001. — 255 p.

Підручники

49. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – Київ: Генеза, 2017. – 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/945-istoriya-ukrainy-9-klas-vlasov.html>
50. Гісем О. В., Сорочинська Н. А. Історія України: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – Харків: Ранок, 2017. – 256 URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1008-istoriya-ukrainy-sorochinska-9-klas.html>
51. Нове українське шкільництво. (2017, серпень 15). *Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи. Частина 1.* Нова українська школа. <https://nus.org.ua/2017/08/15/integrovane-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/>
52. Конспект уроку : “Європейська революція 1848—1849 рр. в українських регіонах Австрійської імперії.” <https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-vropeyska-revolyuciya-1848-1849-rr-v-ukra-nskih-regionah-avstriysko-imperi-429450.html>
53. Конспект на тему “ Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці 18-х у першій половині 19 ст.” <https://naurok.com.ua/konspekt-na-temu-ukra-nski-zemli-u-skladi-avstriysko-imperi-naprikinci-18--u-pershiy-polovini-19-st-388823.html>
54. Опорна схема з історії України. 9 клас. Реформи Марії-Терезії і Йосифа II та їх вплив на західноукраїнські землі. Всеосвіта. <https://vseosvita.ua/library/oporna-shema-z-istorii-ukraini-9-klas-reformi-marii-terezii-i-josifa-ii-ta-ih-vpliv-na-zahidnoukrainski-zemli-486141.html>
55. Підручник для 9 класу Історія України Власов. (2021, July 4). Шкільні Підручники Онлайн. <https://pidruchnyk.com.ua/945-istoriya-ukrainy-9-klas-vlasov.html>
56. Власов. В. Підручник для 9 класу Історія України (2022, 07. 4). Шкільні Підручники Онлайн. URL: <https://shkola.in.ua/2558-istoriia-ukrainy-9-klas-vlasov-2022.html>

57. History, Твоя бібліотека. (n.d.). History | Твоя бібліотека. History | Твоя Бібліотека. <https://uahistory.co/pidruchniki/gisem-world-history-9-class-2022-reissue/10.php>

ДОДАТКИ

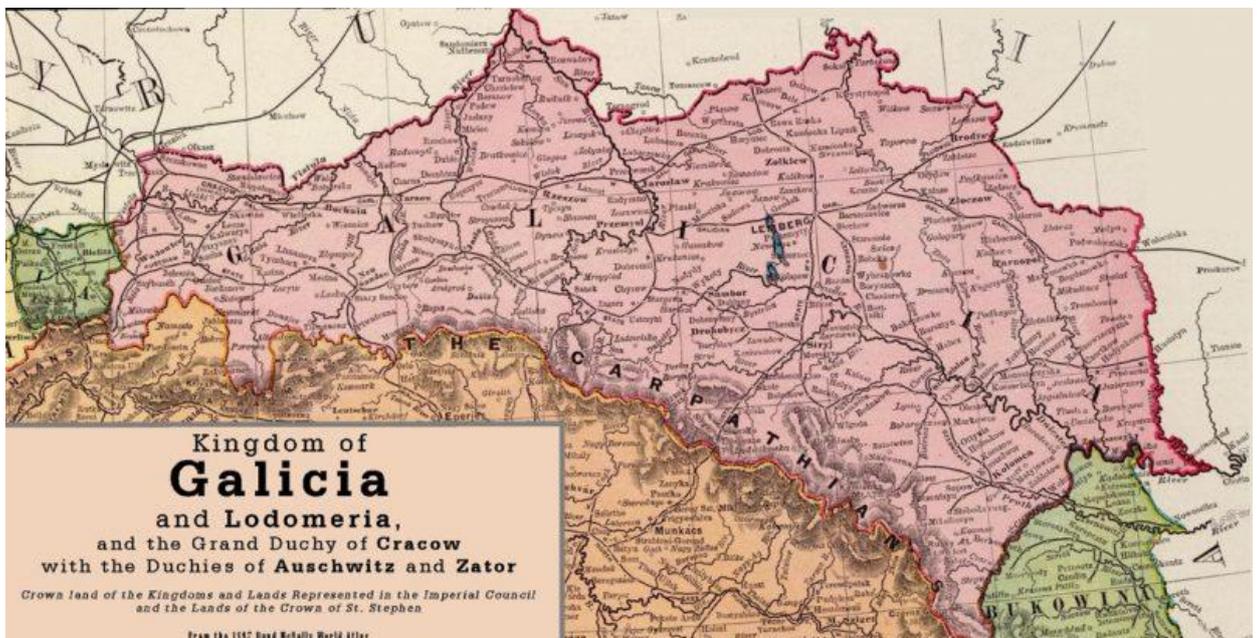
Додаток А.

Праця І. Франка

Посилання: <https://surli.cc/zabxwo>

Додаток Б.

Карта територій Австрійської Галиції

Посилання: <https://uamoderna.com/md/vushko-austrian-bureaucrats-galicia/>

Фердинанд I (імператор Австрії)

Посилання: <https://surli.cc/kvgxkf>

Греко-католицький єпископ Григорій Яхимович (1792–1863). 1848 року очолив Головну руську раду. З 1860-го — Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський. Був депутатом Галицького сейму

Посилання: <https://surli.cc/sqywbj>

Кадастрова карта села Лачівці (тепер Підгір'я) 1848 року – оцифрована мапа з архіву Львова через Gesher Galicia

Посилання: [Lachowce Cadastral Map 1848 // Gesher Galicia Map Room](#)

Правовий огляд реформ 1848–1849 — в енциклопедії України: вказано дату 22 квітня 1848, коли Франц Штадіон ліквідував панщину

Посилання: [The Sybin Battle \(1849\) during the Revolution of 1848-9 in the Habsburg monarchy](#)

Таблиця 2.1

Структура земельної власності в Галичині після скасування панщини
(станом на 1859 рік)

Категорія землевласників	Кількість господарств	Відсоток від загальної кількості	Площа землі (га)	Відсоток від загальної площі
Великі землевласники (понад 100 га)	3,420	0,7%	2,145,000	42,8%
Середні господарства (20-100 га)	18,650	3,8%	785,000	15,6%
Селянські господарства (5-20 га)	96,730	19,7%	1,130,000	22,5%
Дрібні селянські господарства (до 5 га)	372,200	75,8%	958,000	19,1%
Разом	491,000	100%	5,018,000	100%

Таблиця 2.2

Динаміка змін у структурі земельної власності в Галичині (1848-1870 рр.)

Рік	Площа земель великих землевласників (тис. га)	Площа селянських земель (тис. га)	Площа громадських земель (тис. га)	Площа церковних земель (тис. га)
1848	2,350	1,890	620	158
1855	2,270	1,980	610	158
1860	2,180	2,070	605	163
1865	2,110	2,130	598	180
1870	2,020	2,210	590	198

Таблиця 2.3

Розподіл викупних платежів у Галичині за категоріями повинностей

Категорія скасованих повинностей	Загальна вартість (тис. флоринів)	Частка від загальної суми	Сума до відшкодування (тис. флоринів)	Річний викупний платіж (тис. флоринів)
Панщина (відробіткова рента)	52,400	60,9%	34,933	1,747
Данини натурою	18,500	21,5%	12,333	617
Грошові платежі	9,850	11,5%	6,567	328
Інші повинності	5,250	6,1%	3,500	175
Разом	86,000	100%	57,333	2,867

Таблиця 2.4

Динаміка податкових надходжень з Галичини до державного бюджету
Австрійської імперії (1850-1870 рр.)

Рік	Поземельний податок (тис. флоринів)	Індемнізаційний податок (тис. флоринів)	Інші прямі податки (тис. флоринів)	Непрямі податки (тис. флоринів)	Загальна сума (тис. флоринів)
1850	3,200	2,100	1,450	4,750	11,500
1855	3,350	2,800	1,550	5,300	13,000
1860	3,500	2,850	1,700	6,150	14,200
1865	3,600	2,860	1,850	7,190	15,500
1870	3,750	2,865	2,000	8,385	17,000

Таблиця 2.5

Динаміка земельних трансакцій у Галичині після скасування панщини

Період	Кількість купівлі-продажу земельних ділянок	Загальна площа проданої землі (га)	Середня ціна за 1 га (флорини)	Загальна вартість трансакцій (тис. флоринів)
1850-1855	18,500	105,000	120	12,600
1856-1860	22,300	118,000	135	15,930
1861-1865	27,800	132,000	152	20,064
1866-1870	34,400	145,000	168	24,360

Таблиця 2.6

Структура товарообігу в сільській місцевості Галичини (1870 р.)

Категорія товарів	Обсяг продажів (тис. флоринів)	Відсоток від загального товарообігу	Основні місця продажу	Основні споживачі
Продовольчі товари місцевого виробництва	12,500	32,5%	Місцеві ринки, ярмарки	Міське населення, військові гарнізони
Сільськогосподарська сировина	9,800	25,5%	Оптові закупівельні пункти	Переробні підприємства, експортери
Спиртні напої	7,300	19,0%	Корчми, шинки	Сільське населення
Промислові товари	5,600	14,6%	Сільські крамниці, ярмарки	Сільське населення

Будівельні матеріали	3,200	8,4%	Спеціалізовані склади	Поміщики, заможні селяни
Разом	38,400	100%	-	-

Таблиця 2.7

Динаміка розвитку орендних відносин у Галичині (1850-1870 рр.)

Рік	Загальна площа земель в оренді (тис. га)	Відсоток від загальної площі сільгоспугідь	Середня орендна плата за 1 га (флорини)	Середній термін оренди (роки)
1850	380	7,6%	8	3
1855	450	9,0%	10	4
1860	520	10,4%	12	5
1865	580	11,6%	14	6
1870	670	13,4%	16	6

Таблиця 2.8

Зміни в структурі посівних площ Галичини (1850-1870 рр.)

Культура	Площа посівів у 1850 р. (тис. га)	Відсоток від загальної площі	Площа посівів у 1870 р. (тис. га)	Відсоток від загальної площі	Зміна площі (%)
Пшениця	320	15,1%	380	16,2%	+18,8%
Жито	640	30,2%	580	24,7%	-9,4%
Ячмінь	290	13,7%	320	13,6%	+10,3%
Овес	460	21,7%	490	20,9%	+6,5%
Картопля	90	4,2%	180	7,7%	+100,0%
Цукрові буряки	10	0,5%	45	1,9%	+350,0%
Кормові культури	150	7,1%	210	8,9%	+40,0%
Інші культури	160	7,5%	145	6,2%	-9,4%
Разом	2,120	100%	2,350	100%	+10,8%

Історія України. 9 клас.

Тема. Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII - в першій половині XIX ст

10.02

Мета уроку

Навчальна:

- *З'ясувати обставини приєднання українських земель до Австрійської імперії / інформаційна, хронологічна*
- *Характеризувати адміністративно-політичне становище українських земель у складі імперії / інформаційно-логічна*
- *Описати основні реформи Марії-Терезії та Йосифа II та їхній вплив на українське населення / інформаційно-логічна, аксіологічна*
- *Оцінити зміни в соціальній структурі суспільства: становище селян, шляхти, духовенства / хронологічна, інформаційно-логічна*
- *Визначити значення національного відродження на західноукраїнських землях / аксіологічна, особиста, інформаційна*

Розвивальна:

- *Розвивати вміння аналізувати реформи Австрійської імперії крізь призму інтересів різних соціальних груп / логічна, аксіологічна*
- *Формувати навички порівняльного аналізу становища українських земель у складі Австрійської та Російської імперій / інформаційно-логічна, просторова*
- *Вдосконалювати вміння роботи з історичними картами, таблицями, документами (патенти, циркуляри, статистика) / інформаційна, логічна*
- *Розвивати вміння інтерпретувати історичні події з урахуванням соціального контексту та національного питання / аксіологічна, логічна*
- *Формувати здатність до самостійного історичного мислення через оцінку наслідків політики Австрійської влади / аксіологічна, особиста*

Виховна:

- *Виховувати повагу до історичного досвіду українського народу в умовах іноземного панування / аксіологічна, особиста*
- *Сприяти формуванню цінностей свободи, соціальної справедливості та національної гідності / аксіологічна*
- *Підкреслити роль освіти, культури та просвітництва в збереженні національної ідентичності / аксіологічна, інформаційна*
- *Виховувати інтерес до дослідження регіональної історії Галичини, Буковини та Закарпаття / аксіологічна, особиста*
- *Формувати громадянську свідомість через розуміння історичних процесів модернізації та культурного відродження / аксіологічна, особиста, комунікативна*

Тип уроку: комбінований .

Обладнання: підручник, презентація.

Основні терміни: Весна Народів, аграрна реформація, Головна Руська Рада,

Основні дати:

1848 р. — Революція в Австрійській імперії («Весна народів»):

- ліквідація **панщини** в Галичині,
- створення **Головної Руської Ради**,
- початок українського національного руху.

План:

1. Панщина
2. Весна Народів
3. Економічне становищ

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
1 хв	І. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		
7 хв	ІІ. Перевірка домашнього завдання		Опитування про події і перевірка заповнення таблиці за минулий урок	

3 хв	III. Мотиваційний етап		• Які думки у вас викликає це зображення? Тож, уявіть, що ви прокидаєтеся одного весняного ранку у центрі Європи в 1848 році. На вулицях — багатолюдні маніфестації, люди скандують свободу, у вікнах — прапори, на площах — барикади.	/логічна
2 хв	IV. Актуалізаційний етап		1. Яку епоху ми зараз вивчаємо? 2. Які характерні риси цієї епохи?	/хронологічна /логічна
20хв	V. Етап вивчення нового матеріалу		Що ілюструє це зображення? Панщина — це коли селяни змушені були безкоштовно працювати на пана (землевласника). У 1848 році цю роботу скасували, і селяни стали вільними від цього обов'язку. Після цього селяни отримали землю або змогли її купити, тепер вони могли самі господарювати і продавати свою продукцію. Але було не так просто — багато селян не мали достатньо землі або грошей, щоб добре жити, і тому їм було важко пристосуватися до нових умов.	/логічна

У 1848–1849 рр. більшість країн Європи охопили революції, відомі як «Весна народів». Вони торкнулися й Австрійської імперії. Після перемоги березневого повстання у Відні імператор погодився надати демократичні свободи та оголосив вибори до загальноімперського парламенту.

В українських регіонах Австрії протестні дії почалися з масових демонстрацій. У Львові підписали першу програму політичних реформ, у Чернівцях вимагали конституції. Активізувалися національні рухи.

У Галичині першими виступили поляки, вимагаючи автономії й скасування панщини. Вони закликали українців до співпраці, але відмовлялися визнавати їхні права, заявляючи: «тут немає Русі, тут є Польща».

Ця реформа зробила селян вільнішими і почала змінювати сільське життя, зробила його більш сучасним

Метод «Криголам» / запитання-дискусія

Мета: актуалізація знань і встановлення зв'язку з сучасністю.

- Запитання на дошці:
 - ◆ «Що б ви відчували, працюючи 4 дні на тиждень безкоштовно для пана?»
 - ◆ «Чи можна це вважати справедливим?»
- Обговорення → перехід до історичного контексту.

/інформацій
но-логічна
/хронологіч
на

13 квітня 1848 р. у Львові створено Центральну раду народову, польські загони та ради. У відповідь 2 травня українці заснували **Головну руську раду** — першу легальну політичну організацію галицьких українців, що заперечила домінування польських ініціатив.

22 квітня у Східній Галичині проголошено скасування панщини та надання селянам прав на землю. Улітку реформи поширено на Буковину.

[ВЕСНА НАРОДІВ 1848-1849](#)

Головна Руська Рада — перша легальна політична організація українців у Галичині, створена 2 травня 1848 року у Львові під час революційних подій «Весни народів».

Основні факти:

- Створена у відповідь на польську політичну активність (Центральну раду народоу).
- Мета: захист прав українців у Галичині, визнання їх окремим народом.
- Вимагала:
 - поділу Галичини на українську (Східну) і польську (Західну) частини,
 - впровадження української мови в освіті й адміністрації,

Аграрна реформація 1848 року — це велика зміна в селі, коли селянам офіційно скасували панщину.

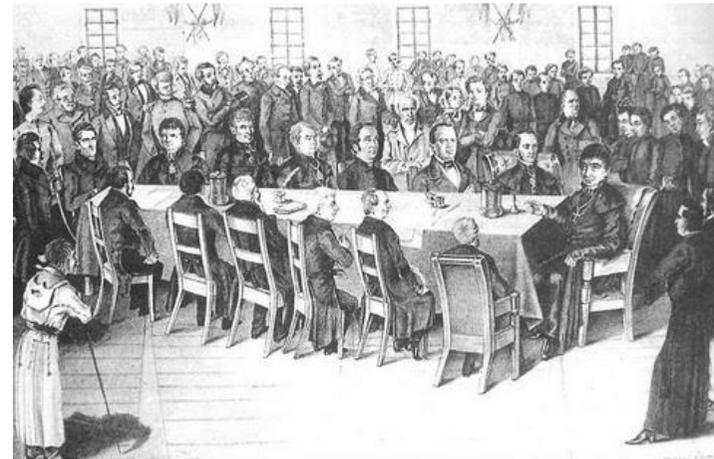
- ліквідації панщини.

Значення:

Головна Руська Рада стала першим кроком до організованого політичного життя українців в Австрійській імперії. Вона відстоювала національні, культурні й соціальні інтереси українського населення

У Східній Галичині про скасування панщини й надання селянству права власності на землю, яку вони обробляли, оголосили 22 квітня. Улітку 1848 р., коли селянські заворушення охопили Буковину, австрійська влада окремим рішенням поширила на ці землі дію законів, прийнятих щодо галицького селянства.

Унаслідок аграрної реформи 1848 р. остаточно ліквідували залишки старих зв'язків між селянством й землевласниками. Відтепер вільне селянство могло відігравати більшу роль у суспільно-політичному житті краю та держави.

Економічні трансформації галицького села після скасування панщини (1848 р.)

Скасування панщини у 1848 році стало початком нової епохи для селян. Вони офіційно стали **вільними людьми**, більше не зобов'язаними працювати на поміщика.

Право власності на землю:

Селяни отримали частину землі, яку обробляли, у власність (але не завжди достатню для повноцінного господарювання).

- *Що змінилося?*

Метод «Галерея думок»

Мета: зібрати різні оцінки наслідків скасування панщини

Процедура:

- На стінах — аркуші з різними питаннями:
 - *Чи була ліквідація панщини вигідною для селян?*
 - *Хто найбільше виграв від реформи?*
 - *Які нові проблеми виникли в селян?*
- Учні підходять і дописують думки маркером.

Потім обговорюють

/інформаційн
о-логічна

/інформаційна
/логічна
/аксіологічне

Скасування повинностей:

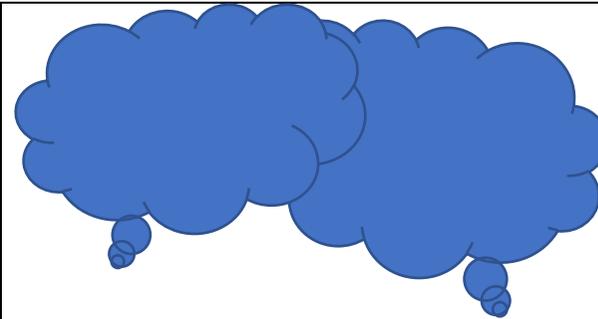
Безкоштовна праця на пана (панщина) була ліквідована.

Формування грошової економіки:

Селянам потрібно було тепер платити податки, купувати інвентар, продавати продукти – виникла потреба в грошах і ринку.

Нові виклики:

- Багато селян мали **мало землі**, часто непридатної для доброго врожаю.
- Не було досвіду самостійного ведення господарства.
- Зростала **залежність від кредитів і еміграція** через злидні.

«Порівняльна хмара»

📌 *Мета:* закріпити ключові зміни

Як виконати:

Створити два хмароподібні об'єкти з ключовими словами:

- ліворуч — панщина, податки, залежність, рекрутчина
- праворуч — свобода, оренда, нові труднощі, міграція

Учні пояснюють, що і чому змінилося.

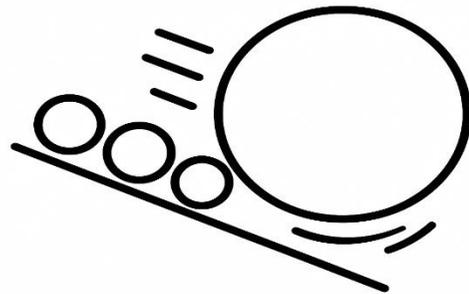
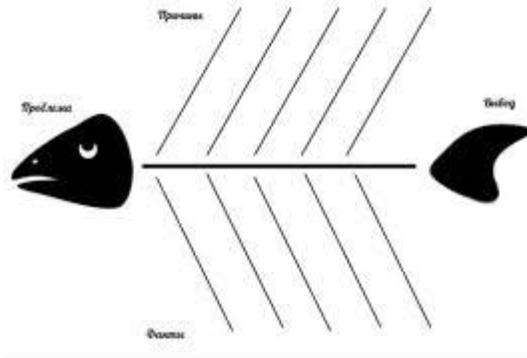
10
ХВ

VI. Систематизація
знань

Фішбоун (риб'ячий скелет)

Мета: проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки

Завдання для учнів:

- У центрі скелета — основна подія: «Скасування панщини в Галичині»
- Верхні «кісточки» — **причини**:
 - Повстання селян
 - Вплив «Весни народів»
 - Тиск інтелігенції
- Нижні «кісточки» — **наслідки**:
 - Зміни в земельному устрої
 - Зубожіння частини селян
 - Еміграція селян за кордон
 - Посилення економічної залежності від поміщиків

«Снігова куля»

Мета: поступове формування глибшого розуміння

Як провести:

1. Кожен учень відповідає письмово на запитання:

Які труднощі чекали селян після скасування панщини?

2. Об'єднання в пари → четвірки → групи по 8.
3. Кожна більша група аналізує попередні відповіді, об'єднує і доповнює.
4. Представлення ключових думок

/аксіологічна
/хронологічна

/аксіологічна

			«Кейс-метод»: Мета: критичне мислення та ухвалення рішень Кейс: <i>Селянин Іван після скасування панщини отримав невелику ділянку, але не має інструментів, насіння, мусить платити податки й утримувати сім'ю. Що йому робити?</i> Завдання: • проаналізувати ситуацію • розглянути можливі варіанти дій • оцінити їх плюси і мінуси • зробити висновок	/аксіологічна /логічна
8 хв	VII. Підсумки уроку	Ліквідація панщини в 1848 р. стала важливою віхою в історії Галичини, ознаменувавши формальне звільнення селян від феодалної залежності. Скасування панщини не означало автоматичного покращення умов життя селян — більшість залишалася бідною, без засобів виробництва, з обмеженим доступом до землі.	Узагальнююче питання до класу: Чи можна вважати реформу 1848 р. успішною для селян? Аргументуйте свою відповідь.	

		Соціальна адаптація селян до нових умов була складною: • відсутність освіти й агрономічних знань, • боргова кабала через оренду землі, • еміграція як вихід з кризи. • ☐ Нові економічні умови вимагали від селян нових навичок та самостійності, яких більшість ще не мала. Це спричинило повільне входження у капіталістичні відносини. ☐ Австрійська влада провела реформу зверху, головним чином для уникнення повстань, а не для покращення добробуту народу. ☐ Події 1848 року засвідчили початок поступового руйнування феодальних структур, однак потребували подальших змін у земельній, соціальній та освітній політиці.		
1 хв	VIII. Домашнє завдання		1) Опрацювати § 2) Переглянути відеоролик для закріплення вивченого матеріалу https://www.youtube.com/watch?v=zYJdmcSuOKw 3) Творче завдання: «Лист до онуків»	